

Universitätsbibliothek Wuppertal

Titi Livii Patavini Historiarvm Libri Qvi Svpersvnt Omnes

Livius, Titus

Mannhemii, 1779

Liber VIII

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1259](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1259)

LIBER VIII

I.

*U. c. 414.
a. C. 338.
C. Plautio
II. L.
Æmilio
Coss.*

JAM consules erant C. Plautius secundum, L. Æmilius Mamercinus; quum Setini Norbanique Romam, nuncii defectionis Privernatium, cum querimoniis acceptæ cladis venerunt. Volscorum item exercitum, duce Antiati populo, confedisse ad Satricum, adlatum est. Utrumque bellum Plautio forte evenit. Prius ad Privernum profectus exemplo acie confligit. Haud magno certamine devicti hostes: oppidum captum redditumque Privernatibus, præsidio valido inposito: agri partes duæ ademptæ. Inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. Ibi magna utrimque cæde atrox prælium fuit: & quum tempestas eos, neutro inclinata spe, dimicantes diremisset, Romani, nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in postero diem prælium parant. Volscis, recensentibus quos viros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. Nocte pro victis Antium agmine trepido, faucibus ac parte impedimentorum relicta,

Victi Privernates.

Cum Volscis dubio Marte pugnatum.

abierunt. Armorum magna vis tum inter
 cæsa corpora hostium, tum in castris inventa
 est. « Ea Luæ matri dare se, » consul dixit:
 finesque hostium usque ad oram maritimam
 est depopulatus. Alteri consuli Æmilio, in-
 gresso Sabellum agrum, non castra Samni-
 tium, non legiones usquam obpositæ. Ferro
 ignique vastantem agros legati Samnitium
 pacem orantes adeunt; a quo rejecti ad se-
 natum, potestate facta dicendi, positis fero-
 cibus animis, pacem sibi ab Romanis, belli-
 que jus adversus Sidicinos petierunt. « Quæ
 » se eo justius petere, quod & (a) in ami-
 » citiam populi Romani secundis suis rebus,
 » non adversis, ut Campani, venissent: &
 » adversus Sidicinos fumerent arma, suos
 » semper hostes, populi Romani numquam
 » amicos, qui nec, ut Samnites, in pace
 » amicitiam, ut Campani, auxilium in bello
 » petissent, nec in fide populi Romani, nec
 » in (b) ditione essent.

II. QUUM de postulatis Samnitium Ti.
 Æmilius prætor senatum consulisset, red-
 dendumque his fœdus Patres censuissent,
 prætor Samnitibus respondit: « Nec quo

(a) & del. Gron. (b) in del. Gron.

U. c. 414.
 a. C. 338.

Lua mater.

Samnites
 legatos
 mittunt
 Romam.

U. c. 414. » minus perpetua cum eis amicitia esset, per
 a. C 338. » populum Romanum stetisse : nec contradici,
 » quin, quoniam ipsos belli culpa sua con-
 » tracti tædium ceperit, amicitia de integro
 » reconcilietur. Quod ad Sidicinos adtineat,
 » (c) nihil intercedi, quo minus Sam-
 » niti populo pacis bellique liberum arbi-
 » trium sit. » Fœdere icto, quum domum
 revertissent, extemplo inde exercitus Roma-
 nus deductus, annuo stipendio & trium men-
 sium frumento accepto; quod pepigerat con-
 sul, ut tempus induciis daret, quoad legati
 redissent. Samnites, copiis iisdem, quibus
 usi adversus Romanum bellum fuerant, con-
 tra Sidicinos profecti, haud in dubia spe
 erant mature urbis hostium potiundæ. Tum
 ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta
 fieri est : dein, postquam Patres ut seram
 eam ultimaque tandem necessitate expressam
 adspernabantur, ad Latinos jam sua sponte in
 arma motos facta est. Ne Campani quidem
 (adeo injuriæ Samnitium, quam beneficii
 Romanorum, memoria præsentior erat) his
 se armis abstinuere. Ex his tot populis unus

(c) adtinet Gron. Crev.

ingens exercitus, duce Latino fines Samnitium ingressus, plus populationibus, quam præliis, cladium fecit. Et, quamquam superiores certaminibus Latini erant, haud inviti, ne sapius dimicandum foret, agro hostium exceffere. Id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi. Qui quum adissent (d) senatum, conquesti eadem se fœderatos pati, quæ hostes essent passî, precibus infimis petiere, « ut satis ducerent Romani victoriam, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoste eripuissent: ne vinci etiam se ab ignavissimis populis finerent. Latinos Campanosque, si sub ditione populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro; sin imperium abnuerent, armis coërcerent. » Adversus hæc responsum anceps datum, quia fateri pigebat, in potestate sua Latinos jam non esse, timebantque, ne arguendo abalienarent: « Campanorum aliam conditionem esse, qui non fœdere, sed per deditioem, in fidem venissent; itaque Campanos, seu velint, seu non lint, quieturos. In fœdere Latino nihil esse,

*U. c. 414.
a. C. 338.*

*Latini
vastant
agros Samnitium.*

Id queruntur Samnites apud Romanos.

Responsum Romanorum anceps.

(d) *adiissent Gron. Crev.*

U. c. 414.
a. C. 338. » quo (c) bellare, cum quibus ipsi velint,
» prohibeantur.

*Latini
occulte
moliuntur
bellum in
Rom.*

U. c. 415.
a. C. 337.

*T. Manlio
III. P.
Decio
Coss.*

III. QUOD responsum sicut dubios Samnites, quidnam facturum Romanum censerent, dimisit, ita Campanos metu abalienavit; Latinos, velut nihil jam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaque, per speciem adversus Samnites belli parandi crebra concilia indicentes, omnibus consultationibus inter se principes occulte Romanum coquebant bellum, Huic quoque adversus servatores suos bello Campanus aderat. Sed quamquam omnia de industria celabantur, priusque, quam moverentur Romani, tolli ab tergo Samnitum hostem volebant; tamen per quosdam, privatis hospitibus necessitudinibusque conjunctos, indicia conjurationis ejus Romam emanarunt. Jussisque ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius novi consules adversus tantam molem belli crearentur, religio incessit, ab eis, quorum inminutum imperium esset, comitia haberi. Itaque interregnum initum. Duo interreges fuerunt, M. Valerius ac M. Fabius. Creati consules, T. Manlius Torquatus ter-

(c) quod Crev.

tium, P. Decius Mus (f). Eo anno Alexandrum, Epiri regem, in Italiam classem adpulisse constat. Quod bellum, si prima fatis prospera fuissent, haud dubie ad Romanos pervenisset. Eadem ætas rerum Magni Alexandri est : quem, sorore hujus ortum, in alio tractu orbis, invictum bellis juvenem, fortuna morbo exstinxit. Ceterum Romani, etsi defectio sociorum nominisque Latini haud dubia erat; tamen, tamquam de Samnitibus, non de se, curam agerent, decem principes Latinorum Romam evocaverunt, quibus imperarent, quæ vellent. Prætores tum duos Latium habebat (g), L. Annius Setinum & L. Numisium (h) Circeiensem, ambo ex coloniis Romanis : per quos, præter Signiam Velitrasque, & ipsas colonias Romanas, Volsci etiam excitati ad arma erant. Eos nominatim evocari placuit. Haud cuiquam dubium erat, super qua re adirentur. Itaque, concilio prius habito, prætores, quam Romam proficiscerentur, evocatos se

*U. c. 415.
a. C. 337.*

X. Principes Latinorum Romam evocati.

(f) *Is creavit consules T. Manlium Torquatum tertium, P. Decium Murem. Gron. Crev.*

(g) *Latini habebant Gron. Crev.*

(h) *Numisium Gron. Crev.*

U. c. 415. ab fenatu docent Romano, &, quæ actum
a. C. 337. iri secum credant, quidnam ad ea responderi
 placeat, referunt.

IV. QUUM aliud alii censerent, tum An-
 nius: « Quamquam ipse ego retuli, quid
 » responderi placeret, tamen magis ad sum-
 » mam rerum nostrarum pertinere arbitror,
 » quid agendum nobis, quam quid loquendum
 » sit. Facile erit, explicatis consiliis, adcom-
 » modare rebus verba. Nam, si etiam nunc
 » sub umbra foederis, æqui servitutem pati
 » possumus, quid abest, quin, proditis Sidi-
 » cinis, non Romanorum solum, sed Sam-
 » nitium quoque dicto pareamus, respondea-
 » musque Romanis, nos, ubi innuerint, po-
 » situros arma? Sin autem tandem libertatis
 » desiderium remordet animos, si foedus est,
 » si societas æquatio juris est, si consanguini-
 » neos nos Romanorum esse, quod olim pu-
 » debat, nunc gloriari licet, si socialis illis
 » exercitus is est, quo adjuncto duplicent
 » vires suas, quem secernere ab se consules
 » bellis propriis ponendis sumendisque nolint;
 » cur non omnia æquantur? cur non alter
 » ab Latinis consul datur? Ubi pars virium,
 » ubi & imperii pars est? Est quidem nobis

» hoc per se haud nimis amplum, quippe con- *U. c. 415.*
 » cedentibus, Romam caput Latio esse; sed, *a. C. 337.*
 » ut amplum videri posset, diuturna patientia
 » fecimus. Atqui, si quando unquam conso-
 » sociandi imperii, usurpandæ libertatis tem-
 » pus optastis; en hoc tempus adest, & vir-
 » tute vestra, & Deum benignitate vobis
 » datum. Tentastis patientiam negando mili-
 » tem. Quis dubitat exarxisse eos, quum plus
 » ducentorum annorum morem solveremus?
 » Pertulerunt tamen hunc dolorem. Bellum
 » nostro nomine cum Pelignis gessimus. Qui
 » ne nostrorum quidem finium nobis per nos
 » tuendorum jus antea dabant, nihil interces-
 » serunt. Sidicinos in fidem receptos, Cam-
 » panos ab se ad nos descisse, exercitus nos
 » parare adversus Sannites fœderatos suos
 » audierunt, nec moverunt se ab urbe. Unde
 » hæc illis tanta modestia, nisi a conscientia
 » virium & nostrarum & suarum? Idoneos
 » auctores habeo, querentibus de nobis Sam-
 » nitibus ita responsum ab senatu Romano esse,
 » ut facile adpareret, ne ipsos quidem jam pos-
 » tulare, ut Latium sub Romano imperio sit.
 » Usurpate modo postulando eo, quod illi
 » vobis taciti concedunt. Si quem hoc metus

U. c. 415. » dicere (i) prohibet, en ego ipse, audiente
a. C. 337. » non populo Romano modo senatuque, sed
 » Jove ipso, qui Capitolium incolit, profi-
 » teor me dicturum; ut, si nos in foedere
 » ac societate esse velint, consulem alterum
 » ab nobis senatusque partem accipiant. » Hæc
 ferociter non suadenti solum, sed pollicenti,
 clamore & adfensu omnes permiserunt, ut
 ageret diceretque, quæ e republica nominis
 Latini fideque sua viderentur.

V. UBI est Romam ventum, in Capitolio
 eis senatus datus est. Ibi quum T. Manlius
 consul egisset cum eis ex auctoritate Patrum,
 ne Samnitibus foederatis bellum inferrent;
 Annius, tamquam victor armis Capitolium
 cepisset, non legatus, jure gentium tutus,
 loqueretur, « Tempus erat [inquit] T. Manli,
 » vosque Patres conscripti, tandem jam vos
 » nobiscum nihil pro imperio agere, quum
 » florentissimum, Deum benignitate, nunc
 » Latium armis virisque, Samnitibus bello
 » victis, Sidicinis Campanisque sociis, nunc
 » etiam Volscis adjunctis, videretis; colonias
 » quoque vestras Latinum Romano prætulisse
 » imperium. Sed quoniam vos, regno inpo-

*Legati La-
 zini super-
 ba oratio
 in senatu
 Rom.*

(i) dicere metus Gron. Crev.

» tenti finem ut inponatis, non inducitis in *U. c. 415.*
 » animum : nos, quamquam armis possumus *a. C. 397.*
 » adferere Latium in libertatem, consanguini-
 » tati tamen hoc dabimus, ut conditiones pa-
 » cis feramus æquas utrisque, quoniam vires
 » quoque æquari Diis immortalibus placuit.
 » Consulem alterum Roma, alterum ex Latio
 » creari oportet : senatus partem æquam
 » ex utraque gente esse : unum populum,
 » unam rempublicam fieri : &, ut imperii
 » eadem sedes sit, idemque omnibus no-
 » men, quoniam ab alterutra parte concedi
 » necesse est; quod utrisque bene vertat, sit
 » hæc sane patria potior, & Romani omnes
 » vocemur. » Forte ita accidit, ut parem ferociæ hujus & Romani consulem T. Manlium haberent : qui adeo non tenuit iram, ut, si tanta dementia Patres conscriptos cepisset, ut ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctum in senatum venturum se esse, palam diceret, &, quemcumque in curia Latinum vidisset, sua manu interenturum. Et, conversus ad simulacrum Jovis, « Audi, Jupiter, hæc scelera [inquit] audite, jus fas-
 » que. Peregrinos consules & peregrinum
 » senatum in tuo, Jupiter, augurato templo,

*T. Manlii
 plena indignationis responsio.*

U. c. 415. » captus atque ipse obpressus, visurus es ?
a. C. 337. » Hæccine fœdera Tullus Romanus rex cum
 » Albanis, patribus vestris, Latini, hæc L.
 » Tarquinius vobiscum postea fecit ? Non
 » venit in mentem pugna apud Regillum la-
 » cum ? adeo & cladium veterum vestra-
 » rum, & beneficiorum nostrorum erga vos
 » obliti estis ?

VI. QUUM consulis vocem subsecuta Pa-
 trum indignatio esset, proditur memoriæ,
 adversus crebram inplorationem Deum, quos
 testes fœderum sæpius invocabant consules,
 vocem Annii, spernentis numina Jovis Ro-
 mani, audiram. Certe, quum commotus ira
 se ab vestibulo templi citato gradu proripe-
 ret, lapsus per gradus, capite graviter ob-
 feso, inactus imo ita est saxo, ut sopire-
 tur. Exanimatum auctores quoniam non om-
 nes sunt, mihi quoque in incerto relictum
 sit : sicut inter fœderum ruptorum testatio-
 nem ingenti fragore cœli procellam effusam,
 nam & vera esse, & apte ad repræsentandam
 iram Deum ficta possunt. Torquatus, missus
 ab senatu ad dimittendos legatos, quum ja-
 centem Annum vidisset, exclamat, ita ut
 populo Patribusque audita vox pariter sit.

« Bene habet. Dii pium movere (k) bellum. *U. c. 415.*
 » Est cœleste numen ! es, magne Jupiter ! *a. C. 337.*
 » Haud frustra te patrem Deum hominumque
 » hac fede sacravimus. Quid cessatis, Quiri-
 » tes, vosque, Patres conscripti, arma ca-
 » pere Diis ducibus ? Sic stratas legiones La-
 » tinorum dabo, quemadmodum legatum ja-
 » centem videtis. » Adsensu populi excepta
 vox consulis tantum ardoris animis fecit, ut
 legatos proficiscentes cura magistratuum ma-
 gis, qui jussu consulis prosequerentur, quam
 jus gentium, ab ira inpetuque hominum te-
 geret. Consensit & senatus bellum : consu-
 lesque, duobus scriptis exercitibus per Mar-
 sos Pelignosque profecti, adjuncto Samnitium
 exercitu, ad Capuam, quo jam Latini socii-
 que convenerant, castra locant. Ibi in quiete
 utrique consuli eadem dicitur visa species
 viri majoris, quam pro humano habitu, au-
 gustiorisque, dicentis : « Ex una acie impera-
 » torem, ex altera exercitum Diis manibus
 » matrique Terræ deberi ; utrius exercitus
 » imperator legiones hostium, superque eas
 » se devovisset, ejus populi partisque victo-
 » riam fore. » Hos ubi nocturnos visus inter

*Bellum
Latinum.*

*Spectrum
per quietem utri-
que consuli
visum.*

(k) *movere* Gron. Crev.

U. c. 415.
a. C. 337.

se consules contulerunt; placuit averrun-
candæ Deum iræ victimas cædi: simul ut,
si extis eadem, quæ somno visa fuerant,
portenderentur, alteruter consulum fata in-
pleret. Ubi responsa aruspicum insidenti jam
animo tacitæ religioni congruerunt; tum,
adhibitis legatis tribunisque, & imperiis
Deum, propalam expositis, ne mors volun-
taria consulis exercitum in acie terreret,
comparant inter se, ut, ab utra parte cedere
Romanus exercitus cœpisset, inde se consul
devoveret pro populo Romano Quiritibusque.
Agitatum etiam in consilio est, ut, si quan-
do umquam severo ullum imperio bellum ad-
ministratum esset, tunc uti disciplina milita-
ris ad prisca redigeretur mores. Curam acue-
bat, quod adversus Latinos bellandum erat,
lingua, moribus, armorum genere, institutis
ante omnia militaribus congruentes: milites
militibus, centurionibus centuriones, tribuni
tribunis compares collegæque, iisdem præsi-
diis, sæpe iisdem manipulis permixti fuerant.
Per hæc ne quo errore milites caperentur,
edicunt consules, ne quis extra ordinem in
hostem pugnaret.

*Ne quis
extra ordi-
nem pug-
naret, edi-
citur.*

VII. FORTE inter ceteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erant, T. Manlius consulis filius super castra hostium cum suis turmalibus evasit, ita ut vix teli jactu ab statione proxima abesset. Ibi Tusculani erant equites: præerat Geminus (1) Metius, vir tum genere inter suos, tum factis, clarus. Is ubi Romanos equites, insignemque inter eos præcedentem consulis filium, (nam omnes inter se, utique inlustres viri, noti erant) cognovit, « Unane [ait] » turma Romani cum Latinis sociisque bellum gesturi estis? Quid interea consules, » quid duo exercitus consulares agent? Ad- » runt in tempore [Manlius inquit] & cum » illis aderit Jupiter ipse, foederum a vobis » violatorum testis, qui plus potest, pollet- » que. Si ad Regillum lacum ad satietatem » vestram pugnavimus; hic quoque efficiemus » profecto, ne nimis acies vobis & conlata » signa nobiscum cordi sint. » Ad ea Geminus, paullulum ab suis equo (m) proventus, » Visne igitur, dum dies ista venit, qua » magno conatu exercitus moveatis, interea

U. c. 415.
a. C. 337.

Manlium
consulis
filium Ge-
minus pro-
vocat ad
singulare
certamen.

(1) Geminus sic semper Gron. Crev.

(m) eo Gron.

U. c. 415. » tu ipse congregari mecum, ut nostro duo-
a. C. 317. » rum jam hinc eventu cernatur, quantum
 » eques Latinus Romano præstet? » Movet
 ferocem animum juvenis seu ira, seu detrec-
 tandi certaminis pudor, seu inexcusable
 vis fati. Oblitus itaque imperii patrii, con-
 sulumque edicti, præceptis ad id certamen
 agitur, quo, vinceret, an vinceretur, haud
 multum interesset. Equitibus ceteris velut ad
 spectaculum submotis, spatio, quod vacui
 interjacebat campi, adversos concitant equos:
 &, quum infestis cuspidibus concurrissent,
 Manlii cuspis super galeam hostis, Metii
 trans cervicem equi elapsa est. Circumactis
 deinde equis, quum prior ad iterandum ictum
 Manlius confurrexisset; spiculum inter aures
 equi fixit. Ad cujus vulneris sensum quum
 equus, prioribus pedibus erectis, magna vi
 caput quateret, excussit equitem: quem cuspi-
 de parmaque innisum, adtollentem se ab gravi
 casu, Manlius ab jugulo, ita ut per costas
 ferrum emineret, terræ adfixit; spoliisque
 lectis ad suos revectus, cum ovante gaudio
 turma in castra, atque inde ad prætorium ad
 patrem, tendit, ignarus fati (n) futuri que,
 laus an poena merita esset, « Ut me omnes,

*Vincit
 Manlius.*

(n) facti Crev.

[in-

» [inquit] pater, tuo sanguine ortum vere *U. c. 415.*
 » ferrent, provocatus equeſtria hæc ſpolia *a. C. 337.*
 » capta ex hoſte cæſo porto. » Quod ubi *A patre*
 audivit conſul, extemplo, filium averſatus, *ſecuri per-*
 concionem claſſico advocari juſſit. Quæ ubi
 frequens convenit, « Quandoque (o) [in-
 » quit] tu, T. Manli, neque imperium con-
 » ſulare, neque majeſtatem patriam veritus,
 » adverſus edictum noſtrum extra ordinem in
 » hoſtem pugnaſti, &, quantum in te fuit,
 » diſciplinam militarem, qua ſtetit ad hanc
 » diem Romana res, ſolvifti, meque in eam
 » neceſſitatem adduxiſti, ut aut reipublicæ
 » mihi, aut mei meorumque oblivifcendum
 » fit; nos potius noſtro delicto pleſtemur,
 » quam reſpublica tanto ſuo damno noſtra
 » peccata luat. Trifte exemplum, ſed in poſte-
 » rum ſalubre juventuti, erimus. Me quidem
 » quum ingenita caritas liberum, tum ſpeci-
 » men iſtud virtutis, deceptum vana imagine
 » decoris, in te movet. Sed quum aut morte
 » tua fancienda ſint conſulum imperia, aut
 » impunitate in perpetuum abroganda; ne te
 » quidem, ſi quid in te noſtri ſanguinis eſt,
 » recuſare cenſeam, quin diſciplinam milita-

(o) Quandoquidem Gron. Crev.

U. c. 415. » rem, culpa tua prolapsam, pœna restituas:
a. C. 337. » I, licitor, deliga ad palum. » Exanimati

omnes tam atroci imperio, nec aliter quam in se quisque *districam* (p) cernentes securim, metu magis, quam modestia, quieverunt. Itaque, velut emerfo ab admiratione animo, quum silentio defixi stetitissent; repente, postquam cervice cæsa fusus est cruor, tum libero conquestu coortæ voces sunt, ut neque laments, neque execrationibus parceretur: spoliisque contactum juvenis corpus, quantum militaribus studiis funus ullum celebrari potest, strueto extra vallum rogo cremaretur: Manlianaque imperia non in præsentia modo horrenda, sed exempli etiam tristes in posterum essent.

VIII. FECIT tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: &, præterquam quod custodiae vigiliæque & ordo stationum intentionis ubique curæ erant, in ultimo etiam certamine, quum descensum in aciem est, ea severitas profuit. Fuit autem (q) civili maxime bello pugna similis: adeo nihil apud Latinos diffonum ab Romana re, præter ani-

(p) *districam* Gron. Crev.

(q) *enim* Gron.

mos, erat. Clipeis antea Romani usi sunt: deinde, postquam stipendiarii facti sunt, scuta pro clipeis fecere: &, quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulum structa acies cœpit esse. Postremo in plures ordines instruebantur (r). Ordo sexagenos milites, duos centuriones, vexillarium unum habebat. Prima acies Hastati erant,

U. c. 415.
a. C. 337.

Acies
quomodo
structa
apud Ro-
manos.

(r) Quæ sequuntur, quum in multis vitiata videantur, duplici modo edi curavimus: ac 1. textum ipsum Livii, qualis in vulgatis habetur; 2. eundem textum a Lipsio emendatum hic exhibemus, quod & Creverius fecit.

(Ordo sexagenos milites & duos, centurionem & vexillarium unum habebat. Prima acies Hastati erant, manipuli decem, distantes inter se modicum spatium: manipulus leves videnos milites, aliam turbam scutatorum habebat; leves autem, qui hastam tantum gæsaque gererent, vocabantur. Hæc prima frons in acie florem juvenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas, totidem manipulorum, quibus Principibus est nomen, hos sequebantur, scutati omnes, insignibus maxime armis. Hoc viginti manipulorum agmen Antepilanos adpellabant, quia sub signis jam alii decem ordine locabantur: ex quibus unusquisque tres partes habebat. Earum unamquamque primam Pilum vocabant. Tribus ex vexillis constabat, centum octoginta sex homines erant.)

U. c. 415.
a. C. 337.

manipuli quindecim , distantes inter se modicum spatium : manipulus leves videnos milites , aliam turbam scutorum habebat ; leves autem , qui hastam tantum gæsaque gererent , vocabantur. Hæc prima frons in acie florem juvenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum , quibus Principibus est nomen , hos sequebantur , scutati omnes , insignibus maxime armis. Hoc triginta manipulorum agmen Antepilanos adpellabant , quia sub signis jam alii quindecim ordines locabantur : ex quibus ordo unusquisque tres partes habebat. Earum unamquamque primum pilum vocabant. Tribus ex vexillis constabat. Vexillum centum octoginta sex homines erant. Primum vexillum Triarios ducebat , veteranum militem spectatæ virtutis : secundum Rorarios , minus roboris ætate factisque : tertium Accensos , minimæ fiduciæ manum : eo & in postremam aciem rejiciebantur. Ubi his ordinibus exercitus instructus esset , hastati omnium primi pugnam inibant. Si hastati profligare hostem non possent , pede presso eos retrocedentes in intervalla ordinum principes recipiebant. Tum principum pugna erat ; hastati

fequebantur. Triarii sub vexillis confidebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas subrecta cuspide in terra fixas, haud fecus quam vallo septa inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoque haud fatis prospere esset pugnatum, a prima acie ad triarios sensim referebantur. Inde « rem ad triarios redisse, » quum laboratur, proverbio increbruit. Triarii consurgentes, ubi in intervalla ordinum suorum principes & hastatos recepissent, extemplo compressis ordinibus velut claudebant vias: unoque continenti (s) agmine, jam nulla spe post relicta, in hostem incidebant: id erat formidolosissimum hosti, quum, velut victos infecuti, novam repente aciem exfurgentem auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis. Alterum tantum ex Latino delectu adjiciebatur, qui ea tempestate hostes erant Romanis, eodemque ordine infruxerant aciem: nec vexilla cum vexillis tantum, universi hastati cum hastatis, principes cum principibus; sed centurio quoque cum centurione, si ordines turbati non essent,

*U. c. 415
a. C. 337.*

Qui numerus copiarum in exercitiis.

(s) continente Gron. Crev.

V. c. 415.
a. C. 337.

concurrendum sibi esse sciebant. Duo primipili ex utraque acie inter triarios erant: Romanus corpore haudquaquam satis validus, ceterum strenuus vir peritusque militiæ: Latinus viribus ingens bellatorque primus; notissimi inter se, quia pares semper (t) ordines duxerant. Romano, haud satis fidenti viribus, jam Romæ permissum erat ab consulibus, ut subcenturionem sibi, quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab uno destituito hoste: isque juvenis, in acie oblatuS, ex centurione Latino victoriam tulit. PugnatuM est haud procul radicibus Vesuvii montis, qua via ad Veferim ferebat.

*Pugna
cum
Latinis.*

IX. ROMANI consules prius, quam educerent in aciem, inmolaverunt. Decio caput jacinoris (u) a familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse; alioqui acceptam Diis hostiam esse: Manlium egregie litasse. « At » qui bene habet [inquit Decius] si ab col- » lega litatum est. » Instructis, sicut ante dictuM est, ordinibus, processere in aciem. Manlius dextro, Decius lævo cornu præerat. Primo utrimque æquis viribus, eodem ardore

(t) *semper pares Gron. Crev.*

(u) *jacinoris Gron. Crev.*

animorum gerebatur res : deinde ab lævo *U. c. 415.*
 cornu hastati Romani, non ferentes inpressio- *a. C. 337.*
 nem Latinorum, se ad principes recepere. In
 hac trepidatione Decius consul M. Valerium *Decius se*
 magna voce inclamat : « Deorum [inquit] *devoct.*
 » ope, Valeri, opus est. Agedum, pontifex
 » publicus populi Romani, præi verba, qui-
 » bus me pro legionibus devoveam. » Ponti-
 fex eum togam prætextam sumere jussit, &
 velato capite, manu subter togam ad mentum
 exserta, super telum subjectum pedibus stan-
 tem sic dicere. « Jane, Jupiter, Mars pater,
 » Quirine, Bellona, Lares, Divi Novensiles,
 » Dii indigetes, Divi, quorum est potestas
 » nostrorum hostiumque, Diique Manes, vos
 » precor, veneror, veniam peto feroque, uti
 » populo Romano Quiritium vim victoriam-
 » que prosperetis ; hostesque populi Romani
 » Quiritium terrore, formidine, morteque
 » adficiatis. Sicut verbis nuncupavi, ita pro
 » republica Quiritium, exercitu, legionibus,
 » auxiliis populi Romani Quiritium, legiones
 » auxiliaque hostium mecum Diis Manibus
 » Tellurique devoveo. » Hæc ita precatus,
 lictores ire ad T. Manlium jubet, matureque
 collegæ se devotum pro exercitu nunciare.

U. c. 415.
a. C. 337.

Ipse, incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit, ac se in medios hostes inimisit. Conspectus ab utraque acie aliquanto augustior humano visu, sicut cœlo missus piaculum omnis Deorum iræ, qui pestem ab suis averfam in hostes ferret: ita omnis terror pavorque cum illo latus signa primo Latinorum turbavit; deinde in totam penitus aciem pervasit. Evidentissimum id fuit, quod, quacumque equo investus est, ibi, haud secus quam pestifero fidere icti, pavebant: ubi vero conruit obrutus telis, inde jam haud dubie consternatæ cohortes Latinorum fugam ac vastitatem late fecerunt. Simul & Romani, exsolutis religione animis, velutum primum signo dato coorti, pugnam integram ediderunt. Nam & rorarii procurrebant inter antepilanos, addiderantque vires hastatis ac principibus: & triarii, genu dextro innisi, nutum consulis ad consurgendum expectabant.

X. PROCEDENTE deinde certamine, quum aliis partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius consul, audito eventu collegæ, quum, ut jus fasque erat, lacrimis non minus quam laudibus debitis profecutus tam memorabilem

mortem esset ; paullisper addubitavit , an con-
 surgendi jam triariis tempus esset : deinde ,
 melius ratus integros eos ad ultimum discrimen
 fervari , accensos ab novissima acie ante
 signa procedere jubet. Qui ubi subiere , ex-
 templo Latini , tamquam idem adversarii fec-
 sissent , triarios suos excitaverunt : qui ali-
 quamdiu pugna atroci quum & semet ipsi
 fatigassent , & hastas aut præfregissent , aut
 hebetassent , pellerent vi tamen hostem , de-
 bellatum jam rati , perventumque ad extre-
 mam aciem ; tum consul triariis , « Consur-
 » gite nunc [inquit] integri adversus fessos ,
 » memores patriæ parentumque & conjugum
 » ac liberorum ; memores consulis pro vestra
 » victoria morte occumbentis. » Ubi triarii
 confurrexerunt integri , refulgentibus armis ,
 nova ex improviso exorta acies , receptis in
 intervalla ordinum antepilanis , clamore sub-
 lato principia Latinorum perturbant : hastis-
 que ora fodientes , primo robore virorum
 cæso , per alios manipulos , velut inermes ,
 prope intacti evasere ; tantaque cæde perru-
 pere cuneos , ut vix quartam partem relin-
 querent hostium. Samnites quoque , sub radi-
 cibus montis procul instructi , præbuere ter-

*U. c. 415.
 a. C. 337.*

*Vincunt
 Romani.*

U. c. 415. rorem Latinis. Ceterum inter omnes cives
a. C. 337. sociosque præcipua laus ejus belli penes
 consules fuit : quorum alter omnes minas
 periculaque ab Diis superis inferisque in se
 unum vertit : alter ea virtute eoque consilio
 in prælio fuit, ut facile convenerit inter
 Romanos Latinosque, qui ejus pugnae me-
 moriam posteris tradiderunt, utrius partis
 T. Manlius dux fuisset, ejus futuram haud
 dubie fuisse victoriam. Latini ex fuga se
 Minturnas contulerunt. Castra secundum
 prælium capta, multique mortales ibi vivi
 obpressi, maxime Campani. Decii corpus ne
 eo die inveniretur, nox quærentes obpressit.
 Postero die inventum inter maximam hostium
 stragem, coopertum telis ; funusque ei par
 morti, celebrante collega, factum est. Illud
 adjiciendum videtur, licere consuli dictato-
 rique & prætori, quum legiones hostium de-
 voveat, non utique se, sed quem velit ex
 legione Romana scripta civem, devovere.
 Si is homo, qui devotus est, moritur, probe
 factum videri : ni moritur, tum signum septem
 pedes altum, aut majus, in terram defodi,
 & piaculum hostia (x) cædi. Ubi illud fig-

*Devotio-
 num leges.*

(x) *hostiam Crev.*

num defoffum erit, eo magistratum Romanum efcendere fas non eſſe. Sin autem ſeſe devovere volet, ficuti Decius devovit; ni moritur, neque ſuum, neque publicum divinum pure faciet, qui ſeſe devoverit. Vulcano arma ſive cui alii Divo vovere (y) volet, ſive hoſtia ſive quo alio volet, jus eſt (z). Telo, ſuper quod ſtans conſul precatus eſt, hoſtem potiri, fas non eſt: ſi potiatur, Marti ſuovetaurilibus piaculum fieri.

XI. HÆC, (eſſi omnis divini humanique moris memoria abolevit, nova peregrinaque omnia priſcis ac patriis præferendo) haud ab re duxi, verbis quoque ipſis, ut tradita nuncupataque ſunt, referre. Romanis poſt prælium demum factum Samnites veniſſe ſubſidio, expectato eventu pugnae, apud quosdam auctores invenio. Latinis quoque ab Lavinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, victis demum ferri cœptum. Et, cum jam portis prima ſigna & pars agminis eſſet egreſſa, nuncio adlato de clade Latinorum, quum converſis ſignis retro in urbem rediretur, prætorem eorum nomine Millionium (a)

(y) *devovere* Gron. Crev.

(z) *eſto* Crev.

(a) *Millionium* Gron. Crev.

*V. c. 415.
a. C. 337.*

dixisse ferunt, » pro paullula via magnam
 » mercedem Romanis esse solvendam. » Qui
 Latinorum pugnae superfuerant, multis itinere-
 ribus dissipati, quum se in unum conglobaf-
 sent, Vescia urbs eis receptaculum fuit. Ibi
 in consiliis Numisius imperator eorum, adfir-
 mando « communem vere Martem belli utram-
 » que aciem pari caede prostravisse, victoriae-
 » que nomen tantum penes Romanos esse,
 » ceteram pro victis fortunam & illos gerere:
 » funesta duo consulum praetoria, alterum
 » parricidio filii, alterum consulis devoti
 » caede; trucidatum exercitum omnem; cae-
 » fos hastatos principesque; stragem & ante
 » signa & post signa factam; triarios postre-
 » mo rem restituisse. Latinorum etiam pariter
 » adicienda copia sint, tamen supplemento vel
 » Latium propius esse, vel Volscos, quam
 » Romam. Itaque, si videatur eis, se, ex
 » Latinis & ex Volscis populis juventute pro-
 » pere excita, rediturum infesto exercitu Ca-
 » puam esse; Romanosque, nihil tum minus
 » quam proelium expectantes, necopinato
 » adventu perculsurum. » Fallacibus literis
 circa Latium nomenque Volscum missis, quia,
 qui non interfuerant pugnae, ad credendum

*Novum
exercitum
conscri-
bunt La-
tini.*

temere faciliores erant, tumultuarius undique exercitus raptim conscriptus convenit. *U. c. 415^a
a. C. 337.*
Huic agmini Torquatus consul ad Trifanum (inter Sinuessam Minturnasque is locus est) obcurrit. Prius, quam castris locus caperetur, sarcinis utrimque in acervum coniectis, pugnatum debellatumque est: adeo enim adiciæ res sunt, ut consuli, victorem exercitum ad depopulandos agros eorum ducenti, *Rursus
victi dedunt se.* dederent se omnes Latini, deditionemque eam Campani sequerentur. Latium Capuaque agro multati. Latinus ager, Privernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, usque ad Vulturnum flumen, plebi Romanæ dividitur. Bina in Latino jugera, ita ut dodrantem ex Privernati complerent, data; terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes Campanorumque equites, quia non desciverant. Cum Laurentibus renovari fœdus iussum: renovaturque ex eo quotannis post diem decimum Latinarum. Equitibus Campanis civitas data: monumentoque ut esset æneam tabulam in æde Castoris Romæ fixerunt. Vestigal quoque eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotan-

U. c. 415.
a. C. 337.

nis (fuere autem mille & sexcenti) denarios nummos quadrigenos quinquagenos.

XII. ITA bello gesto , præmiis pœnaque pro cujusque merito persolutis , T. Manlius Romam rediit : cui venienti seniores tantum obviam exisse constat ; juventutem , & tunc , & omni vita deinde , averfatam eum exsecratamque. Antiates in agrum Ostiensem , Ardeatē , Solonium incurfiones fecerunt. Manlius consul , quia ipse per valetudinem id bellum exsequi nequierat , dictatorem L.

L. Papius
dictator.

Papirium Craffum , qui tum forte erat prætor , dixit : ab eo magister equitum L. Papius Cursor dictus. Nihil memorabile adversus Antiates ab dictatore gestum est , quum aliquot menses stativa in agro Antiati habuisset. Anno insigni victoria de tot ac tam potentibus populis , ad hoc consulum alterius nobili morte , alterius sicut truci , ita claro ad memoriam , imperio , successere consules

U. c. 416.
a. C. 336.

Ti. Æmilio , Q.
Publilio
Coss.

Latinorum
rebellio.

Ti. Æmilius Mamercinus & Q. Publilius Philo ; neque in similem materiam rerum , & ipsi aut suarum rerum , aut partium in republica magis , quam patriæ , memores. Latinos , ob iram agri amissi rebellantes , in campis Fenectanis fuderunt , castrisque exuerunt. Ibi

Publilio, cujus ductu auspicio (b) res gestæ U. c. 416.
a. C. 336.
erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi juvenus cæsa erat, Æmilius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur (c) Tiburs, Prænestinus, Veliternusque populus: venerant & ab Lanuvio (d) Antioque auxilia. Ubi quum præliis quidem superior Romanus esset, ad urbem ipsam Pedum castraque sociorum populorum, quæ urbi adjuncta erant, integer labor restaret; bello infecto repente omisso, consul, quia collegæ decretum triumphum audivit, ipse quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam rediit. Qua cupiditate offensis Patribus, negantibusque, nisi Pedito capto aut dedito, triumphum: hinc alienatus ab senatu Æmilius seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum gessit. Nam neque, quoad fuit consul, criminari apud populum Patres destitit, collega haudquaquam adversante, quia & ipse de plebe erat: (materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernoque agro maligne plebei divisus) &, postquam sena-

(b) *auspicioque Gron. Crev.*(c) *tuebantur Gron. Crev.*(d) *Lavinio Gron. Crev.*

U. c. 416.
a. C. 336.

*Q. Publius
dictator.
Tres leges
fert adver-
sas nobili-
tati.*

tus, finire imperium consulibus cupiens, dictatorem adversus rebellantes Latinos dicitur jussit, Æmilius, cujus tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum Junius Brutus dictus. Dictatura popularis, & orationibus in Patres criminosis fuit, & quod tres leges secundissimas plebei, adversas nobilitati, tulit: unam, ut plebiscita omnes Quirites tenerent: alteram, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initium suffragium Patres auctores fierent: tertiam, ut alter utique ex plebe, quum eo ventum sit, ut utrumque plebeium consulem fieri liceret, censor crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus ac dictatore, quam ex victoria eorum bellicisque rebus foris auctum imperium, Patres credebant.

U. c. 417.
a. C. 335.

*L. Furio,
C. Manio
Coss.*

XIII. ANNO insequenti, L. Furio Camillo, C. Mænio consulibus, quo insignitius omnia res Æmilio, superioris anni consuli, exprobraretur, Pedum armis virisque & omni vi expugnandum ac delendum senatus fremit; coactique novi consules omnibus eam rem præverti, proficiscuntur. Jam Latio is status erat rerum, ut neque bellum neque pacem
pati

pati possent. Ad bellum opes deerant : pacem ob agri ademti dolorem aspernabantur. Mediis consiliis standum videbatur , ut oppidis se tenerent ; ne laceffitus Romanus causam belli haberet : '& , si cujus oppidi obsidio nunciata esset , undique ex omnibus populis auxilium obsessis ferretur. Neque tamen , nisi admodum a paucis populis , Pedani adjuti sunt. Tiburtes Prænestinique , quorum ager propior erat , Pedum pervenere. Aricinos Lanuvinosque (e) & Veliternos , Antiati- bus Volscis se conjungentes , ad Asturæ flu- men Mænius , inprovisò adortus , fudit. Camillus ad Pedum cum Tiburtibus , maxime valido exercitu , majore mole , quamquam æque prospero eventu , pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit : in quos parte exercitus conversa , Camillus non compulit solum eos intra mœnia , sed eodem etiam die , quum ipsos auxiliaque eorum perculisset , oppidum scalis cepit. Placuit inde , jam majore conatu animoque ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium victorem circumducere exercitum : nec quievare ante , quam , ex-

(e) *Laviniosque Gron. Crev.*

*U. c. 417.
a. C. 335.*

*Latini ne-
que bel-
lum, ne-
que pacem
pati pos-
sunt.*

*U. c. 417.
a. C. 335.*

*Latium
subactum.*

*Camillus
refert ad
senatum de
Latio.*

pugnando aut in deditionem acci-
piendo singulas urbes, Latium omne subegere. Præ-
sidiis inde dispositis per recepta oppida, Ro-
mam ad destinatum omnium consensu trium-
phum decessere. Additus triumpho honos,
ut statuæ equestres eis, rara illa ætate res,
in foro ponerentur. Prius, quam comitiis in
insequentem annum consules rogarent, Ca-
millus de Latinis populis ad senatum retulit,
atque ita differuit: « Patres conscripti, quod
» bello armisque in Latio agendum fuit, id
» jam Deum benignitate ac virtute militum
» ad finem venit. Cæsi ad Pedum Asturam-
» que sunt exercitus hostium; oppida Latina
» omnia, & Antium ex Volscis, aut vi capta,
» aut recepta in deditionem, præsi-
» diis tenentur vestris. Reliqua consultatio est,
» quoniam rebellando sæpius nos sollicitant,
» quonam modo perpetua pace quietos ob-
» neamus. Dii immortales ita vos potentes
» hujus consilii fecerunt, ut, sit Latium de-
» inde, an non sit, in vestra amanu posuerint.
» Itaque pacem vobis, quod ad Latinos ad-
» net, parare in perpetuum, vel sæviendo,
» vel ignoscendo, potestis. Vultis crudeliter
» consulere in deditos victosque? Licet delere

» omne Latium , vastas inde solitudines fa- U. c. 417.
 » cere, unde sociali egregio exercitu per a. C. 335.
 » multa bella magnaue sæpe usi estis. Vultis
 » exemplo majorum augere rem Romanam,
 » victos in civitatem accièndo ? Materia
 » crescendi per summam gloriam subpeditat.
 » Certe id firmissimum longe imperium est,
 » quo obedientes gaudent. Sed maturato opus
 » est, quidquid statuiere placet. Tot populos
 » inter spem metumque suspensos animi ha-
 » betis. Et vestram itaque de eis curam quam
 » primum absolvi, & illorum animos, dum
 » expectatione stupent, seu pœna, seu bene-
 » ficio, præoccupari oportet. Nostrum (f)
 » fuit efficere, ut omnium rerum vobis ad
 » consulendum potestas esset. Vestrum est de-
 » cernere, quod optimum vobis rei que pu-
 » blicæ sit. »

XIV. PRINCIPES fenatus relationem con-
 sulis de summa rerum laudare; sed, quum
 aliorum causa alia esset, ita expediri posse
 consilium, dicere, ut pro merito cuiusque
 statueretur, si de singulis nominatim refer-
 rent populis. Relatum igitur de singulis de-
 cretumque. Lanuvinis civitas data sacraque

*Senatus-
 consulta
 de Latinis.*

(f) add. enim Gron. Crev.

U. c. 417. sua reddita cum eo, ut ædes lucusque Sospitæ Junonis communis Lanuvinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini Nomentanique & Pedani eodem jure, quo Lanuvini, in civitatem accepti. Tusculanis servata civitas, quam habebant; crimenque rebellionis a publica fraude in paucos auctores versum. In Veliternos, veteres cives Romanos, quod toties rebellassent, graviter sævitum: & muri dejecti, & senatus inde abductus, jusque trans Tiberim habitare: ut ejus, qui cis Tiberim deprehensus esset, usque ad mille pondus clarigatio esset; nec prius, quam ære per soluto, is, qui cepisset, extra vincula captum haberet. In agrum senatorum coloni missi: quibus adscriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium nova colonia missa cum eo, ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi adscribi coloni velent. Naves inde longæ abactæ, interdictumque mari Antiati populo est, & civitas data. Tiburtes Prænestinique agro multati, neque ob recens tantum rebellionis, commune cum aliis Latinis, crimen; sed quod, tædio imperii Romani, cum Gallis, gente efferata, arma quondam consociassent. Ceteris Latinis

populis connubia commerciaque & concilia *U. c. 417.*
inter se ademerunt. Campanis, equitum hon- *a. C. 335.*
noris causa, quia (g) cum Latinis rebellare
noluissent, Fundanisque & Formianis, quod
per fines eorum tuta pacataque semper fuis-
set via, civitas sine suffragio data. Cumanos
Suessulanosque ejusdem juris conditionisque,
cujus Capuam, esse placuit. Naves Antiatium
partim in navalia Romæ subductæ, partim
incensæ, rostrisque earum subgestum, in foro
exstructum, adornari placuit: Rostraque id
templum adpellatum.

*Rostræ un-
de dicta,*

XV. C. SULPICIO Longo, P. Ælio Pæto *U. c. 418.*
consulibus, quum omnia non opes magis Ro- *a. C. 334.*
manæ, quam beneficiis parta gratia bona
pace obtineret, inter Sidicinos Auruncosque
bellum ortum. Aurunci, a T. Manlio con- *C. Sulpi-
cio, P.
Ælio Coss.*
sule in deditionem accepti, nihil deinde move-
rant: eo petendi auxilii ab Romanis causa
justior fuit. Sed prius, quam consules ab
urbe (jusserat enim senatus defendi Aurun-
cos) exercitum educerent, fama adfertur,
Auruncos metu oppidum deseruisse, profu-
gosque cum conjugibus ac liberis Sueffanæ
communisse, quæ nunc Aurunca adpellata;

(g) qui Gron. Crev.

*U. c. 418.
a. C. 334.*

*C. Clau-
dius dicta-
tor.*

moenia antiqua eorum urbemque ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus consulibus senatus, quorum cunctatione prodiți focii essent, dictatorem dici iussit. Dictus C. Claudius Regillensis, magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde injecta de dictatore: &, quum augures vitio creatum videri dixissent, dictator magisterque equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minucia Vestalis, suspecta primo propter mundiorem justo cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice servo, quum decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiamque in potestate habere; facto iudicio, viva sub terram ad portam Collinam dextra via strata defossa Scelerato campo. Credo, ab incesto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publilius Philo praetor primum de plebe, adversante Sulpicio consule, qui negabat, rationem ejus se habiturum, est factus; senatu, quum in summis imperiis id non obtinuisset, minus in praetura tendente.

*Prætor
plebeius.*

*U. c. 419.
a. C. 333.*

*L. Papirio,
Cæsone
Duillio
Coss.*

XVI. INSEQUENS annus, L. Papirio Crasso, Cæsone Duillio consulibus, Aufonum magis novo, quam magno bello fuit insignis. Ea gens Cales urbem incolebat. Sidicinis finiti-

mis arma conjunxerat : unoque proelio haud sane memorabili duorum populorum exercitus fufus, propinquitate urbium & ad fugam pronior, & in fuga ipfa tutior fuit. Nec tamen omiffa ejus belli cura Patribus, quia toties jam Sidicini aut ipfi moverant bellum, aut moventibus auxilium tulerant, aut cauffa armorum fuerant. Itaque omni ope adnifi sunt, ut maximum ea tempeftate imperatorem M, (h) Valerium Corvum confulem quartum facerent : collega additus Corvo M. Atilius Regulus. Et, ne forte cafu erraretur, petitum ab confulibus, ut extra forem Corvi ea provincia effet. Exercitu victore a superioribus confulibus accepto, ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus, quum hoftes, ab superioris etiam certaminis memoria pavidos, clamore atque inpetu primo fuffiffet; mœnia ipfa obpugnare eft adgreffus. Et militum quidem is erat ardor, ut jam inde cum fcalis fuccedere ad muros vellent, evafurosque contenderent. Corvus, quia id arduum factu erat, labore militum potius, quam periculo, peragere inceptum voluit. Itaque aggerem & vineas egit, turresque muro ad-

*U. c. 420.
a. C. 332.*

*M. Valerio IV. M.
Atilio
Coff.*

*Cales
Aufonum
oppidum
capitur.*

(h) M. I. T. Gron.

*U. c. 420.
a. C. 332.*

movit : quarum usum forte oblata obportunitas prævertit. Namque M. Fabius, captivus Romanus, quum, per negligentiam custodum festo die vinculis ruptis, per murum inter opera Romanorum, religata ad pinnam muri recte suspensus, manibus se demisisset; perpulit imperatorem, ut vino epulisque fopitos hostes adgrederetur : nec majore certamine capti cum urbe Ausones sunt, quam acie fusi erant. Præda capta ingens est : præfidioque inposito Calibus [reductæ Romam] legiones. Consul ex senatusconsulto triumphavit : &

*Triumphat
M. Valerius.*

*Dictator
M. Æmilius.*

*U. c. 421.
a. C. 331.*

*T. Veturius,
Sp. Postumius
Coss.*

ne Atilius expers gloriæ esset, jussi ambo consules adversus Sidicinos ducere exercitum. Dictatorem ante ex senatusconsulto comitorum habendorum causa dixerunt L. Æmilius Mamercinum : is magistrum equitum Q. Publilium Philonem dixit. Dictatore comitia habente, consules creati sunt T. Veturius, Sp. Postumius. Etsi belli pars cum Sidicinis restabat ; tamen, ut beneficio prævenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt : factoque senatusconsulto, ut duo millia quingenti homines eo scriberentur, triumviros coloniae deducendæ agroque dividendo creaverunt Cæsonem Duilium, T. Quinctium, M. Fabium.

LIBER VIII CAP. XVII 137

XVII. Novi deinde consules, a veteribus exercitu accepto, ingressi hostium fines, populando usque ad mœnia atque urbem pervenerunt. Ibi, quia, ingenti exercitu comparato, Sidicini & ipsi pro extrema spe dimicaturi enise videbantur, & Samnium fama erat conciri ad bellum; dictator ab consulis ex auctoritate senatus dictus P. Cornelius Rufinus; magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit, vitio eos creatos: magistratuque se abdicaverunt. Et, quia pestilentia infecuta est, velut omnibus eo vitio contactis auspiciis, res ad interregnum rediit. Ab interregno inito per quintum demum interregem M. Valerium Corvum creati consules A. Cornelius iterum & Cn. Domitius. Tranquillis rebus, fama Gallici belli pro tumultu valuit, ut dictatorem dici placeret. Dictus M. Papirius Crassus, & magister equitum P. Valerius Publicola: a quibus quum (i) delectus intentius, quam adversus finitima bella, haberetur, exploratores missi adtulerunt, quieta omnia apud Gallos esse. Samnium quoque jam alterum annum turbari novis consiliis suspectum erat: eo ex agro

*P. Cornelius
dictator.*

*U. c. 422.
a. C. 330.*

*A. Cornelio, Cn.
Domitio
Coss.*

*M. Papirius
dictator.*

(i) *dum Gron.*

U. c. 422. Sidicino exercitus Romanus non est deductus.

a. C. 330. Ceterum Samnites bellum Alexandri Epirensis in Lucanos traxit : qui duo populi adversus regem, exscensionem a Pæsto facientem, signis conlatis pugnaverunt. Eo certamine superior Alexander, incertum qua fide culturus, si perinde cetera processissent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno census actus,

Nova tribus Mæcia & Scaptia. novique cives censi : tribus propter eos additæ Mæcia & Scaptia : censores addiderunt Q. Publilius Philo, Sp. Postumius. Romani facti Acerrani, lege ab L. Papirio prætore lata, qua civitas sine suffragio data. Hæc eo anno domi militiæque gesta.

U. c. 423.

a. C. 329.

*M. Claudio
Valerio
Coss.*

XVIII. Fœdus insequens annus seu intemperie cœli, seu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, C. Valerio consulibus. Flaccum Potitumque varie in annalibus cognomen consulis invenio : ceterum, in eo, parvi refert, quid veri sit. Illud pervelim, (nec omnes auctores sunt) proditum falso esse, venenis absultos, quorum mors infamem annum pestilentia fecerit. Sicut proditur tamen res, ne cui auctorum fidem abrogaverim, exponenda est. Quum primores civitatis similibus morbis, eodemque ferme om-

LIBER VIII CAP. XVIII 139

nes eventu, morentur; ancilla quædam ad *U. c. 423.*
a. C. 329.
 Q. Fabium Maximum ædilem curulem, indicaturam se causam publicæ pestis, professæ est, si ab eo fides sibi data esset, haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt: *Veneficia*
Matronarum,
 consensuque ordinis fides indici data. Tum patefactum, muliebri fraude civitatem premi, matronasque ea venena coquere; &, si fequi extemplo velint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicem, & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia, invenerunt. Quibus in forum delatis, & ad viginti matronis, apud quas deprehensa erant, per viatorem additis, duæ ex eis, Cornelia ac Sergia, patriciæ utraque gentis, quum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab confutante indice bibere iussæ, ut se falsum commentam arguerent; spatio ad conloquendum sumto, quum, submoto populo, in conspectu omnium rem ad ceteras retulissent; haud abnudentibus & illis bibere, epoto medicamento, suamet ipsæ fraude omnes interiorunt. Comprehensæ extemplo earum comites magnum numerum matronarum indicaverunt: ex quibus ad centum septuaginta dam-

*U. c. 423.
a. C. 329.*

*Clavi
figendi
caussa
creatus
dictator.*

*U. c. 425.
a. C. 327.*

*L. Papirio
II. L.
Plautio
Coss.*

natae. Neque de veneficiis ante eam diem Romae quaesitum est. Prodigii ea res loco habita; captisque magis mentibus, quam consceleratis, similis visa. Itaque, memoria ex annalibus repetita, in secessionibus quondam plebis clavum ab dictatore fixum, alienatasque discordia mentes hominum eo piaculo compotes sui fecisse, dictatorem clavi figendi causa creari placuit. Creatus Cn. Quinctilius magistrum equitum L. Valerium dixit: qui, fixo clavo, magistratu se abdicaverunt.

XIX. CREATI consules (k) L. Papirius Crassus iterum, L. Plautius Venno. Cujus principio anni legati ex Volscis Fabraterni, & Lucani, Romam venerunt, orantes, ut in fidem reciperentur. Si a Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atque obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati, denunciatumque Samnitibus, ut (l) eorum populorum finibus vim absti-

(k) *Annum circa haec tempora interjiciendum esse consentiunt interpretes omnes. Hic eum interponendum esse Dodwellus existimat, Diss. X. de Cyclis Rom. & in eum consules edit L. Papirium, Sp. F. Cursorem, C. Paetelium, C. F. Libonem Visolum.*

(l) *ut del. Gron.*

LIBER VIII CAP. XIX 141

nerent. Valuitque ea legatio, non tam quia pacem volebant Samnites, quam quia nondum parati erant ad bellum. Eodem anno Privernas bellum initum: cujus focii Fundani, dux etiam fuit Fundanus, (m) Vitruvius Vaccus; vir non domi solum, sed etiam Romæ clarus. Ædēs fuere in Palatio ejus, quæ Vacci prata, diruto ædificio publicatoque solo, adpellata. Adversus hunc, vastantem effuse Setinum Norbanumque & Coranum agrum, L. Papius profectus, haud procul castris ejus confedit. Vitruvio nec, ut vallo se teneret adversus validiorem hostem, sana constare mens, nec, ut longius a castris dimicaret, animus subpetere. Vix tota extra portam castrorum explicata acie, fugam magis retro, quam proelium aut hostem, spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat. Et ut levi momento nec ambigue est victus; ita, brevitate ipsa loci facillique receptu in tam propinqua castra, haud ægre militem a multa cæde est tutatus: nec fere quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, quum in castra ruerent, cæsi; primisque tenebris Privernum inde petiturum

*U. c. 425.
a. C. 327.*

*Bellum
Privernas.*

*Villi
Privernas.
tes.*

(m) *Fundanus fuit Gron. Crev.*

U. c. 425. agmine trepido, ut muris potius, quam val-
a. C. 327. lo, sese tutarentur. A Priverno Plautius alter
 consul, pervastatis passim agris prædaque
 abacta, in agrum Fundanum exercitum indu-
 cit. Ingredienti fines senatus Fundanorum
 obcurrit; «negant, se pro Vitruvio sectam-
 » que ejus secutis precatum venisse, sed pro
 » Fundano populo; quem extra culpam belli
 » esse, ipsum Vitruvium judicasse, quum re-
 » ceptaculum fugæ Privernum habuerit, non
 » patriam Fundos. Priverni igitur hostes po-
 » puli Romani quærendos persequendosque
 » esse, qui simul a Fundanis ac Romanis,
 » utriusque patriæ inmemores, defecerint.
 » Fundanis pacem esse, & animos Romanos,
 » & gratam memoriam acceptæ civitatis. Ora-
 » re se consulem, ut bellum ab innoxio po-
 » pulo abstineat: agros, urbem, corpora
 » ipsorum, conjugumque, ac liberorum suo-
 » rum, in potestate populi Romani esse, fu-
 » turaque. » Conlaudatis Fundanis, consul,
 literisque Romam missis, in officio Fun-
 danos esse, ad Privernum flexit iter. Prius
 animadversum in eos, qui capita conjuratio-
 nis fuerant, a consule scribit Claudius: ad
 trecentos quinquaginta ex conjuratis victos

Romam missos : eamque deditionem ab senatu non acceptam : quod egentium atque humilium pœna defungi velle Fundanum populum censuerint.

*U. c. 425.
a. C. 327.*

XX. PRIVERNUM duobus consularibus exercitibus quum obsideretur, alter consul comitorum causa Romam revocatus. Carceres eo anno in circo primum statuti. Nondum perfunctos cura Privernatis belli tumultus Gallici fama atrox invasit, haud ferme unquam neglecta Patribus. Extemplo igitur consules novi, L. Æmilius Mamercinus & C. Plautius, eo ipso die, Kalendis Quintilibus, quo magistratum (a) inierunt, comparare inter se provincias iussi; & Mamercinus, cui Gallicum bellum evenerat, scribere exercitum sine ulla vacationis venia. Quin opificum quoque vulgus & sellularii, minime militiæ idoneum genus, exciti dicuntur: Veiosque ingens exercitus contractus, ut inde obviam Gallis iretur. Longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem incedens, non placuit. Paucos deinde post dies, fatis explorata temporis ejus quiete, a Gallis Privernum omnis conversa vis. Duplex inde

*Privernum
obsidetur.*

*U. c. 426.
a. C. 326.*

*L. Æmilio
II. C.
Plautio
Coss.*

(n) magistratus Gron.

U. c. 426.
a. C. 326.

Privernum
captum.

fama est : alii vi captam urbem , Vitruvium-
que vivum in potestatem venisse : alii , prius-
quam ultima adhiberetur vis , ipsos se in de-
ditionem consulis caduceum præferentes per-
mississe , auctores sunt , Vitruviumque ab suis
traditum. Senatus , de Vitruvio Privernati-
busque consultus , consulem Plautium , diru-
tis Priverni muris , præsidioque valido in-
posito , ad triumphum arcessit ; Vitruvium in
carcerem adservari iussit , quoad consul redi-
set ; tum verberatum necari. Ædes ejus , quæ
essent in Palatio , diruendas , hona Semoni
Sanco censuerunt consecranda : quodque æris
ex eis redactum est , ex eo ænei orbes facti ,
positi in sacello Sanci versus (o) ædem
Quirini. De senatu Privernate ita decretum ,
ut , qui senator Priverni post defectionem
ab Romanis mansisset , trans Tiberim lege
eadem , qua Veliterni , habitaret. His ita
decretis , usque ad triumphum Plautii silen-
tium de Privernatibus fuit : post triumphum
consul , necato Vitruvio fociisque ejus noxæ ,
apud satiatis jam suppliciiis nocentium tutam
mentionem de Privernatibus ratus ; « Quo-
» niam auctores defectionis [inquit] meritas
» pœnas & ab Diis immortalibus & a vobis
(o) adversus Crev. » habent,

Consul re-
fert ad se-
natum de
Priverna-
tibus.

» habent, Patres conscripti, quid placet de *U. c. 326.*
 » innoxia multitudine fieri? Equidem, etsi *a. C. 326.*
 » meæ partes exquirendæ magis sententiæ,
 » quam dandæ sunt; tamen, quum videam,
 » Privernates vicinos Samnitibus esse, unde
 » nunc nobis incertissima pax est; quam mi-
 » nimum irarum inter nos illosque relinqui
 » velim.»

XXI. QUUM ipsa per se res anceps esset,
 prout cujusque ingenium erat, atrocius mi-
 tiusve suadentibus; tum incertiora omnia
 unus ex Privernatibus legatis fecit, magis *Priverna-*
 conditionis, in qua natus esset, quam præ- *tis legati*
 sentis necessitatis, memor: qui, interroga- *ferox re-*
 tus a quodam tristioris sententiæ auctore, *sponsum.*
 » quam pœnam meritos Privernates censeret?
 » Eam [inquit] quam merentur, qui se liber-
 » tate dignos censent.» Cujus quum feroci
 responso infestiores factos videret consul eos,
 qui ante Privernatium causam in pugnantibus;
 ut ipse benigna interrogatione mitius respon-
 sum eliceret, « Quid, si pœnam [inquit]
 » remittimus vobis, qualem nos pacem vo-
 » biscum habituros speremus? Si bonam de-
 » deritis [inquit] & fidam, & perpetuam: si
 » malam, haud diuturnam.» Tum vero mi-

*U. c. 426.
a. C. 326.*

nari, nec id ambigue, Privernatem quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos populos : pars melior senatus ad meliora responsum (p) trahere, & dicere, « Viri, & » liberi, vocem auditam. An credi posse, » ullum populum, aut hominem denique, in » ea conditione, cujus eum pœniteat, diu- » tius, quam necesse sit, mansurum ? Ibi » pacem esse fidam, ubi voluntarii pacati sunt : » neque eo loco, ubi servitutem esse velint, » fidem sperandam esse. » In hanc sententiam maxime consul ipse inclinavit animos, idemdem ad principes sententiarum consulares, uti exaudiri possent pluribus, dicendo, « Eos » demum, qui nihil, præterquam de libertate, » cogitent, (q) dignos esse, qui Romani » fiant. » Itaque & in senatu causam obtinere, & ex auctoritate Patrum latum ad populum est, ut Privernatibus civitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt : bina jugera agri acceperunt.

Privernatibus civitas datur.

*U. c. 427.
a. C. 325.*

*P. Plautio,
P. Cornelio
Coss.*

XXII. SECUTUS est annus nulla re bellidomive insignis, P. Plautio Procuro, P. Cornelio Scapula consulibus; præterquam quod

(p) *responsa Gron. Crev.*

(q) *cogitant Gron.*

Fregellas (Sidicinatorum is ager, deinde Vols-
 corum fuerat) colonia deducta; & populo
 visceratio data a M. Flavio in funere matris.
 Erant, qui, per speciem honorandæ parentis,
 meritam mercedem populo solutam interpre-
 rarentur; quod eum, die dicta ab ædilibus,
 crimine stupratæ matrisfamilie absolvisset.
 Data visceratio in præteritam iudicii gratiam,
 honoris etiam ei causa fuit: tribunatumque
 plebei, proximis comitiis, absens petentibus
 præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, *Palæpolis.*
 ubi nunc Neapolis sita est: duabus urbibus
 populus idem habitabat. Cumis erant oriundi.
 Cumani ab Chalcide Euboica originem tra-
 huat. Classe, qua adveſti ab domo fuerant,
 multum in ora maris ejus, quod adcolunt,
 potuere. Primo in insulas Ænariam & Pirhe-
 cufas egressi, deinde in continentem ausi se-
 des transferre. Hæc civitas, quum suis viri-
 bus, tum Samnitium infida adversus Roma-
 nos societate freta, sive pestilentie, quæ
 Romanam urbem adorta nunciabatur, fidens,
 multa hostilia adversus Romanos, agrum Cam-
 panum Falernumque incolentes, fecit. Igi-
 tur, L. Cornelio Lentulo, Q. Publilio Phi-
 lone iterum consulibus, fecialibus Palæpo-

U. c. 427.
 a. C. 325.

U. c. 428.
 a. C. 324.

L. Corne-
 lio, Q.
 Publilio
 II. Coss.

U. c. 428. lim ad res repetendas missis, quum relatum
a. C. 324. esset a Græcis, gente lingua magis strenua,

*Palæpoli-
 tanis bel-
 lum infer-
 tur.*

quam factis, ferox responsum; ex auctori-
 tate Patrum populus Palæpolitans bellum
 fieri iussit. Inter consules, provinciis com-
 paratis, bello Græci persequendi Publilio
 evenerunt; Cornelius altero exercitu Sam-
 nitibus, si qua se moverent, obpositus. Fa-
 ma autem erat, defectioni Campanorum in-
 minentes admoturos castra. Ibi optimum vi-
 sum Cornelio stativa habere. Ab utroque
 consule, exiguam spem pacis cum Samniti-
 bus esse, certior fit senatus.

*Samnium
 suspectum.*

XXIII. PUBLILIUS, duo millia Nolanorum
 militum & quatuor Samnitium, magis Nola-
 nis cogentibus, quam voluntate Græcorum,
 recepta Palæpolim, (r) miserat: Cornelius,
 delectum indictum a magistratibus, univer-
 sum Samnium erectum, ac vicinos populos,
 Privernatem, Fundanumque, & Formianum,
 haud ambigue sollicitari. Ob hæc quum lega-
 tos mitti placuisset prius ad Samnites, quam
 bellum fieret; responsum redditur ab Sam-
 nitibus ferox. Ultro incusabant injurias Ro-
 manorum: neque eo neglegentius ea, quæ

*Legati ad
 Samnites.*

(r) *Palæpoli Cren. Crev.*

ipsis objicerentur, purgabant. « Haud ullo *U. c. 428.*
 » publico consilio auxiliove juvari Græcos : *a. C. 324.*
 » nec Fundanum Formianumve a se sollicita-
 » tos ; quippe minime pœnitere se virium
 » suarum, si bellum placeat. Ceterum non
 » posse dissimulare, ægre pati civitatem Sam-
 » nitium, quod Fregellas, ex Volscis captas
 » dirutasque ab se, restituerit Romanus popu-
 » lus, coloniamque in Samnitium agro inpo-
 » fuerit, quam coloni eorum Fregellas ad-
 » pellent. Eam se contumeliam injuriamque,
 » ni sibi ab iis, qui fecerint, dematur, ipsos
 » omni vi depulsuros esse. » Quum Romanus
 legatus ad disceptandum eos ad communes
 focios atque amicos vocaret : « Quid per-
 » plexe agimus? [inquit]. Nostra certamina,
 » Romani, non verba legatorum, nec homi-
 » num quisquam disceptator, sed campus Cam-
 » panus, in quo concurrentum est, & arma,
 » & communis Mars belli decernet. Proinde
 » inter Capuam Sueffulamque castra castris
 » conferamus : &, Samnis Romanusne im-
 » perio Italiam regat, decernamus. » Legati
 Romanorum quum se, non quo hostis vo-
 casset, sed quo imperatores sui duxissent,
 iruros esse respondissent ; jam Publius, inter

*U. c. 428.
a. C. 324.*

*Palæpolis
obsessa.*

*M. Claudius
dictator.*

Palæpolim Neapolimque loco opportune capto, diremerat hostibus societatem auxilii mutui; qua, ut quisque locus premeretur, inter se usi fuerant. Itaque quum & comitorum dies instaret, & Publium, imminetent hostium muris, avocari ab spe capiendæ in dies urbis, haud e republica esset; actum cum tribunis est, ad populum ferrent, ut, quum Publius Philo consulatu abisset, pro consule rem gereret, quoad debellatum cum Græcis esset. L. Cornelio (quia ne eum quidem in Samnium jam ingressum revocari ab inpetu belli placebat) literæ missæ, ut dictatorem comitorum causa diceret. Dixit M. Claudium Marcellum: ab eo magister equitum dictus Sp. Postumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita, quia, vitio creatus esset, in disquisitionem venit. Consulti augures, vitiosum videri dictatorem, pronuntiaverunt. Eam rem tribuni suspectam infamemque criminando fecerunt. « Nam neque facile fuisse id vitium nosci, quum consul oriens (s) nocte silentio diceret dictatorem: neque ab consule cuiquam publice privatimve de ea re scriptum esse:

(s) oriente Gron,

» nec quemquam mortalium exstare, qui se
 » vidisse aut audisse quid dicat, quod auspi- *U. c. 248.*
 » cium dirimeret : neque augures divinare *a. C. 324.*
 » Romæ sedentes potuisse, quid in castris
 » consuli vitii obvenisset. Cui non adparere,
 » quod plebeius dictator sit, id vitium augu-
 » ribus visum? » Hæc aliaque ab tribunis
 nequidquam jactata : tamen ad interregnum
 res redit : dilatisque alia atque alia de caussa
 comitiis, quartusdecimus demum interrex L.
 Æmilius consules creat C. Poetelium, L. Pa-
 pirium Mugillanum. Cursorem in aliis anna-
 libus invenio.

XXIV. EODEM anno Alexandriam in
 Ægypto proditum conditam ; Alexandrum-
 que, Epiri regem, ab exfule Lucano inter-
 fectum, sortes Dodonæi Jovis eventu adfir-
 maffe. Adcito ab Tarentinis in Italiam data
 dictio erat, « caveret Acherusiam aquam Pan-
 » dosiamque urbem : ibi fatis ejus terminum
 » dari. » Eoque ocius transmisit in Italiam,
 ut quam maxime procul abesset urbe Pando-
 sia in Epiro & Acheronte amni, quem ex
 Molosside fluentem in stagna Inferna accipit
 Thesprotius (t) sinus. Ceterum (ut ferme

U. c. 429.
a. C. 323.

C. Poetelio
II. L. Pa-
pirio Coss.

Alexandri
Epiroensis
fata.

(t) *Thesprosinus Gron.*

V. c. 429.
a. C. 323.

fugiendo in media fata ruitur) quum sæpe
Bruttias Lucanasque legiones fudisset; Hera-
cleam Tarentinorum coloniam, Consentiam
ex Lucanis, Sipontumque, Bruttiorum Teri-
nam, alias inde Messapiorum ac Lucanorum
cepisset urbes, & trecentas familias inlustres
in Epirum, quas obsidum numero haberet,
misisset; haud procul Pandosia urbe imminente
(u) Lucanis ac Bruttiis finibus, tris tumu-
los, aliquantum inter se distantes, infedit;
ex quibus incursiones in omnem partem agri
hostilis faceret. Et ducentos ferme Lucanorum
exfules circa se pro fide habebat, ut plera-
que ejus generis ingenia sunt, cum fortuna
mutabilem gerentes fidem. Imbres continui,
campis omnibus inundantes, quum interclu-
sissent trifariam exercitum a mutuo inter se
auxilio, duo præsidia, quæ sine rege erant,
inprovise hostium adventu obprimuntur: de-
letisque eis, ad ipsius obsidionem omnes
conversi. Inde ab Lucanis exfulibus ad suos
nuncii missi sunt: pactoque reditu promissum
est, regem, aut vivum, aut mortuum, in pote-
statem daturos. Ceterum cum delectis ipse,
egregium facinus ausus, per medios erumpit

(u) *imminentes Gron, Crev.*

LIBER VIII CAP. XXIV 153

hostes, & ducem Lucanorum cominus congressum obruncat : contrahensque suos ex fuga palatos, pervenit ad amnem, ruinis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, indicantem iter. Quem quum incerto vado transfret agmen, fessus metu ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis, « Jure » Acheros vocaris, » inquit. Quod ubi ad aures accidit regis; adjecit extemplo animum fati suis; substititque dubius, an transfret. Tum Sotimus minister ex regis pueris, « quid in » tanto discrimine periculi cunctaretur » interrogans, indicat, Lucanos insidiis querere locum. Quos ubi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium, & per medium amnem transmittit equum. Jamque in vadum egressum eminus veruto Lucanus exul transfigit. Lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit annis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. Namque, præciso medio, partem Consentiam misere : pars ipsis retenta ad ludibrium. Quæ quum jaculis faxisque procul incessetur, mulier una, ultra humanarum irarum fidem favienti turbæ inmixta, ut parumper sustinerent precata, flens ait, « virum sibi liberos-

U. c. 429.
a. C. 323.

U. e. 429.
a. C. 323.

» que captos apud hostes esse ; sperare , cor-
» pore regio utcumque mulcato se suos redem-
» turam . » Is finis lacerationi fuit . Sepultum-
que Consentiaë , quod membrorum reliquum
fuit , cura mulieris unius : ossaque Metapon-
tum ad hostes remissa ; inde Epirum devecta
ad Cleopatram uxorem sororemque Olympi-
dem : quarum mater Magni Alexandri altera ,
soror altera fuit . Hæc de Alexandri Epirensis
tristi eventu quamquam Romano bello fortuna
eum abstinuit , tamen , quia in Italia bella gef-
sit , paucis dixisse fatis fit .

*Quintum
lectistern-
nium.*

XXV. EODEM anno lectisternium Romæ ,
quinto post conditam urbem , iisdem , quibus
ante , placandis habitum est Diis . Novi dein-
de consules jussu populi quum misissent , qui
indicerent Samnitibus bellum ; & ipsi majore
conatu , quam adversus Græcos , cuncta pa-
rabant ; & alia nova nihil tum animo tale
agitantibus accefferunt auxilia . Lucani atque
Apuli , quibus gentibus nihil ad eam diem cum
Romano populo fuerat , in fidem venerunt ,
arma virosque ad bellum pollicentes . Fœdere
ergo in amicitiam accepti . Eodem tempore
etiam in Samnio res prospere gesta . Tria op-
pida in potestatem venerunt , Allifæ , Callifæ ,

Ruffrium: aliusque ager primo adventu confulum longe lateque est pervastatus. Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoque bello, quo Græci obsidebantur, jam finis aderat. Nam, præterquam quod, interseptis munimentis hostium, pars parti abscissa erat, fœdiora aliquanto intra muros iis, quibus hostis territabat, patiebantur: & velut capti a suismetipsis præfidiis, indigna jam liberis quoque ac conjugibus, & quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur. Itaque quum, & a Tarento & a Samnitibus, fama esset, nova auxilia ventura, Samnitium plus, quam vellent, intra mœnia esse rebantur: Tarentinorum juventutem, Græci Græcos, haud minus per quos Samniti Nolanoque, quam ut Romanis hostibus resisterent, expectabant. Postremo levissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus & Nymphius, principes civitatis, communicato inter se consilio, partes ad rem agendam divisere, ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret, alter subsisteret ad præbendam opportunam consilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Publilium Philonem venit: & a quod bonum, faustum, felix (x)

(x) felixque Gron, Crev.

U. c. 429.

a. C. 323.

U. c. 429. » Palæpolitani populoque Romano esset,
 a. C. 323. » tradere se [ait] mœnia statuisse. Eo facto
 Palæpolis » utrum ab se prodita, an servata, patria
 tradita. » videatur, in fide Romana positum esse. Sibi
 » privatim nec pacisci quidquam, nec petere :
 » publice petere, quam pacisci, magis, ut,
 » si successisset incoëptum, cogitaret populus
 » Romanus, potius cum quanto studio peri-
 » culoque reditum in amicitiam suam esset,
 » quam qua stultitia & temeritate de officio
 » decessum. » Conlaudatus ab imperatore, tria
 millia militum ad occupandam eam partem
 urbis, quam Samnites infidebant, accepit :
 præsidio ei L. Quinctius tribunus militum
 præpositus.

XXVI. EODEM tempore & Nymphius præ-
 torem Samnitium arte adgressus perpulerat,
 ut, quoniam omnis Romanus exercitus aut
 circa Palæpolim aut in Samnio esset, sineret
 se classe circumvehi ad Romanum agrum,
 non oram modo maris, sed ipsi urbi propin-
 qua loca depopulaturum. Sed, ut falleret,
 nocte proficiscendum esse, extemploque na-
 ves deducendas. Quod quo maturius fieret,
 omnis juvenus Samnitium, præter necessa-
 rium urbis præsidium, ad litus missa : ubi

LIBER VIII CAP. XXXVI 157

dum Nymphius in tenebris & multitudine *U. c. 429.*
 semet ipsa impediēte, sedulo aliis alia impe- *a. C. 323.*
 ria turbans, terit tempus; Charilaus, ex
 composito ab sociis in urbem receptus, quum
 summa urbis Romano milite inpleffet, tolli
 clamorem iussit: ad quem Græci, signo
 accepto a principibus, quievere. Nolani per
 aversam partem urbis via Nolam ferente effu-
 giunt. Samnitibus exclusis ab urbe, ut expe-
 ditior in præsentia fuga, ita fœdior, post-
 quam periculo evaserunt, visa: quippe qui
 inermes, nulla rerum suarum non relicta in-
 ter hostes, ludibrium non externis modo,
 sed etiam popularibus, spoliati atque egentes
 domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius,
 qua hæc proditio ab Samnitibus facta tradi-
 tur, quum auctoribus hoc dedi, quibus
 dignius credi est, tum fœdus Neapolitanum
 (eo enim deinde summa rei Græcorum venit)
 similius vero facit, ipsos in amicitiam redisse.
 Publilio triumphus decretus; quod satis
 credebatur, obsidione domitos hostes in fi-
 dem venisse. Duo singularia hæc ei viro
 primum contingere; prorogatio imperii non
 ante in ullo facta, & acto honore trium-
 phus.

U. c. 429.

a. C. 323.

*Tarentino-
rum indignatio in
Romanos.*

*Concitant
Lucanos.*

XXVII. ALIUD subinde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. Namque Tarentini, quum rem Palæpolititanam vana spe auxilii aliquamdiu sustinuisent, postquam Romanos urbe potitos accepere, velut destituti, ac non qui ipsi destituisent, increpare Palæpolititanos: ira atque invidia in Romanos furere; eo etiam, quod Lucanos & Apulos (nam utraque eo anno societas cœpta est) in fidem populi Romani venisse adlatum est. « Quippe » propemodum perventum ad se esse: jamque in eo rem fore, ut Romani aut hostes, » aut domini habendi sint. Discrimen profecto » rerum suarum in bello Samnitium eventu- » que ejus verti. Eam solam gentem restare, » nec eam ipsam satis validam, quando Luca- » nus defecerit. Quem revocari adhuc, in- » pelli que ad abolendam societatem Roma- » nam posse, si qua ars ferendis discordiis » adhibeatur. » Hæc consilia quum apud cupidos rerum novandarum valuissent; ex juventute quidam Lucanorum pretio adsciti, clari magis inter populares, quam honesti, inter se mulcati ipsi virgis, quum corpora nuda intulissent in civium cœtum, vociferati sunt, se, quod castra Romana ingredi

ausi essent, a consule virgis cæsos, ac prope securi percussos esse. Deformis suapte natura res quum speciem injuriæ magis; quam doli, præ se ferret, concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatum vocare: & alii, circumstantes concilium, bellum in Romanos poscunt: alii ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuque etiam sanos consternante animos, decernitur, ut societas cum Samnitibus renovaretur; legati que ad eam rem mittuntur (y). Repentina res quia quam causam nullam, tam ne fidem quidem habebat, coacti a Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde brevi fraus cœpit, postquam criminum falsorum auctores Tarentum commigravere: sed, amissa omni de se potestate, nihil ultra, quam ut pœniteret frustra, restabat.

XXVIII. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est, quod nexi (z) desierunt: mutatum autem jus ob

(y) renovetur, legati que ad eam rem mittantur, Gron. Crev.

(z) ligari nexi Grøn.

*U. c. 429.
a. C. 323.*

*Papirii
fœnerato-
ris facta
libido.*

unius fœneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. Papirius is fuit : cui quum se C. Publilius ob æs alienum paternum nexum dedisset ; quæ ætas formaque misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt : & , florem ætatis ejus fructum adventicium crediti ratus, primo perlicere adolescentem sermone incesto est conatus : dein, postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atque idemtidem admonere fortunæ : postremo, quum ingenuitatis magis, quam præsentis conditionis, memorem videret, nudari jubet, verberaque adferri. Quibus laceratus juvenis, quum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris ; ingens vis hominum, quum ætatis miseratione atque indignitate injuriæ accensa, tum suæ conditionis liberumque suorum respectu, in forum, atque inde, agmine facto, ad curiam concurrit. Et quum consules, tumultu repentino coacti, senatum vocarent, introëuntibus in curiam Patribus laceratum juvenis tergum, procumbentes ad singulorum pedes, ostentabant. Victum eo die ob impotentem injuriam unius ingens vinculum fidei :

jussi-

justique confules ferre ad populum, ne quis, *U. c. 429.*
 nisi qui noxam meruisset, donec pœnam *a. C. 323.*
 lueret, in compedibus aut in nervo teneretur : pecuniæ creditæ bona debitoris, non
 corpus, obnoxium esset. Ita nexi soluti; *Nexi soluti,*
 cautumque in posterum, ne necerentur. *cautumque ne*
necerentur.

XXIX. EODEM anno, quum fatis per se
 ipsum Samnitium bellum & defectio repens
 Lucanorum, auctoresque defectionis Taren-
 tini sollicitos haberent Patres, accessit, ut &
 Vestinus populus Samnitibus sese conjunge-
 ret. Quæ res sicut eò anno sermonibus ma-
 gis passim hominum jactata, quam in publi-
 co ullo concilio est; ita insequentis anni con-
 sulibus, L. Furio Camillo iterum, Junio
 Bruto Scævæ, nulla prior potiorque visa est,
 de qua ad senatum referrent. Et, quamquam
 nova res erat, tamen tanta cura Patres in-
 cessit, ut pariter eam susceptam neglectam-
 que timerent : ne aut impunitas eorum lasciv-
 ia superbiaque, aut bello pœnæ expetitæ
 metu propinquo atque ira concirent finitimos
 populos. Et erat genus omne abunde bello
 Samnitibus par, Marfi Pelignique & Marru-
 cini : quos, si Vestinus adtingeretur, omnes
 habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in

U. c. 430.
a. C. 322.

L. Furio
II. D. Junio
Coss.

*U. c. 430.
a. C. 322.*

*Vestinis
bellum in-
dictum*

*L. Papi-
rius
dictator.*

præsentia videri potuit majoris animi, quam consilii: sed eventus docuit, fortes fortunam juvare. Bellum ex auctoritate Patrum populus adversus Vestinos jussit. Provincia ea Bruto, Samnium Camillo forte evenit. Exercitus utroque ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti conjungere arma. Ceterum alterum consulem L. Furium, cui major moles rerum inposita erat, morbo gravi implicatum fortuna bello subtraxit: jussusque dictatorem dicere rei gerendæ causa, longe clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papirium Cursorem; a quo Q. Fabius Maximus Rullianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis; discordia tamen, qua prope ad ultimum dimicationis ventum est, nobilior. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec usquam vario eventu, gestum est. Nam & pervastavit agros, & populando atque urendo tecta hostium fataque, in aciem invitos extraxit: & ita prælio uno adcidit Vestinorum res, haudquaquam tamen incruento milite suo, ut non in castra solum refugerent hostes, sed, jam ne vallo quidem ac fossis freti, dilaberentur in oppida, situ urbium mœnibusque se defensuri.

Postremo oppida quoque vi expugnare (a) U. c. 430.
a. C. 322.
adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum aut vulnerum ira, quod haud fere quisquam integer prælio excefferat, scalis cepit: deinde Cingiliam. Utriusque urbis prædam militibus, quod eos neque portæ, neque muri hostium arcuerant, concessit.

XXX. IN Samnium incertis itum auspiciis est: cujus rei vitium non in belli eventum, quod prospere gestum est, sed in rabiem atque iras imperatorum vertit. Namque Papius dictator, a pullario monitus, quum ad auspicium repetendum Romam proficisceretur, magistro equitum denunciavit, ut sese loco teneret, neu, absente se, cum hoste manum confereret. Fabius quum post profectionem dictatoris per exploratores comperisset, perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset; seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in dictatore viderentur reposita esse; seu occasione bene gerendæ rei inductus; exercitu instructo paratoque profectus ad Imbrinium, (ita vocant locum) acie cum Samnitibus confligit. Ea fortuna pugnae fuit, ut nihil

*Fabius M.
E. absente
dictatore,
rem bene
gerit.*

(a) oppugnare Грoя.

U. c. 430.
a. C. 322.

relictum sit, quo, si adfuisset dictator, res melius geri potuerit: non dux militi, non miles duci defuit. Eques etiam, auctore L. Cominio tribuno militum, qui aliquoties inpetu capto perrumpere non poterat hostium agmen, detraxit frenos equis; atque ita concitatos calcaribus permisit, ut sustinere eos nulla vis posset. Per arma, per viros late stragem dedere. Secutus pedes inpetum equitum, turbatis hostibus intulit signa. Viginti millia hostium caesa eo die traduntur. Auctores habeo, bis cum hoste signa conlata, dictatore absente, bis rem egregie gestam. Apud antiquissimos scriptores una haec pugna invenitur: in quibusdam annalibus tota res praetermissa est. Magister equitum, ut ex tanta caede, multis potitus spoliis, congesta in ingentem acervum hostilia arma subdito igne concremavit: seu votum id Deorum cuipiam fuit; seu credere libet Fabio auctori, eo factum, ne suae gloriae fructum dictator caperet, nomenque ibi scriberet, aut spolia in triumpho ferret. Literae quoque de re prospere gesta ad senatum, non ad dictatorem, missae, argumentum fuere minime cum eo communicantis laudes (b). Ita certe dictator id fac-

(b) *laudem Gron. Crev.*

tum accepit, ut, lætis aliis victoria parta, præ se ferret iram tristitiamque. Misso itaque repente senatu, se ex curia proripuit: tum vero, non Samnitium magis legiones, quam majestatem dictatoriam & disciplinam militarem, a magistro equitum victam & eversam dictitans, si illi inpune spretum imperium fuisset. Itaque plenus minarum iræque, profectus in castra, quum maximis itineribus isset, non tamen prævenire famam adventus sui potuit. Præcucurrerant enim ab urbe, qui nunciarent, dictatorem avidum poenæ venire, alternis pene verbis T. Manlii factum laudantem.

XXXI. FABIVS, concione extemplo advocata, obtestatus milites est, « ut, qua virtute » rempublicam ab infestissimis hostibus defen- » dissent, eadem se, cujus ductu auspicioque » vicissent, ab inpotenti crudelitate dictatoris » tutarentur. Venire amentem invidia, ira- » tum virtuti alienæ felicitatique: furere, » quod, se absente, res publica egregie gesta » esset: malle, si mutare fortunam posset, » apud Samnites, quam Romanos, victoriam » esse. Imperium dictitare spretum, tamquam » non eadem mente pugnari vetuerit, qua

U. c. 430.

a. C. 322.

*Dictator
indignatur*

*Fabii ora-
tio ad mi-
lites.*

U. c. 430. » pugnatum doleat : & tunc invidia inpedire
a. C. 322. » virtutem alienam voluisse , cupidissimisque
 » arma ablaturum fuisse militibus , ne , se
 » absente , moveri possent : & nunc id furere , id
 » ægre pati quod sine L. Papirio , non inermes ,
 » non manci milites fuerint ; quod se Q. Fa-
 » bius magistrum equitum duxerit , ac non
 » accensum dictatoris. Quid illum facturum
 » fuisse , si , quod belli casus ferunt , Mars-
 » que communis , adversa pugna evenisset ;
 » qui sibi , devictis hostibus , re publica bene
 » gesta , ita ut non ab illo unico duce me-
 » lius geri potuerit , supplicium magistro equi-
 » tum minetur ? Neque illum magistro equi-
 » tum infestiorum , quam tribunis militum ,
 » quam centurionibus , quam militibus esse.
 » Si possit , in omnes sæviturum fuisse : quia
 » id nequeat , in unum sævire. Etiam invi-
 » diam , tamquam ignem , summa petere ; in
 » caput consilii , in ducem incurrere. Si se
 » simul cum gloria rei gestæ exstinxisset ,
 » tunc victorem , velut in capto exercitu do-
 » minantem , quidquid licuerit in magistro
 » equitum , in militibus aufurum. Proinde
 » adessent in sua causa omnium libertati. Si
 » consensum exercitus eundem , qui in præ-

» lio fuerit , in tuenda victoria videat , & *U. c. 430.*
 » salutem unius omnibus curæ esse ; inclina- *a. C. 322.*
 » turum ad clementiorem sententiam animum.
 » Postremo se vitam fortunasque suas illo-
 » rum fidei virtutique permittere.

XXXII. CLAMOR e tota concione ortus ,
 uti bonum animum haberet : neminem illi
 vim adlaturum , salvis legionibus Romanis.
 Haud multo post dictator advenit : classicoque
 extemplo ad concionem advocavit. Tum , silentio facto , præco Q. Fabium magis-
 trum equitum citavit. Qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit , tum dictator ,
 « Quæro [inquit] de te , Q. Fabi , quum
 » summum imperium dictatoris sit , pareant-
 » que ei consules , regia potestas , prætores
 » iisdem auspiciis , quibus consules , creati ;
 » æquum censeas , necne , magistrum equitum
 » dicto audientem esse ? Itemque illud inter-
 » rogo , quum me incertis auspiciis profec-
 » tum ab domo scirem , utrum mihi turbatis
 » religionibus res publica in discrimen com-
 » mittenda fuerit , an auspicia repetenda , ne
 » quid dubiis Diis agerem ? Simul illud ,
 » quæ dictatori religio impedimento ad rem
 » gerendam fuerit , num ea magister equitum

*Dictatoris
 oratio ad
 M. E.*

U. c. 430.
a. C. 322.

» solutus ac liber potuerit esse? Sed quid
 » ego hæc interrogo? quum, si ego tacitus
 » abissem, tamen tibi ad voluntatis interpre-
 » tationem meæ dirigenda tua sententia fue-
 » rit. Quin tu respondes, vetuerimne, te quid-
 » quam rei, me absente, agere? vetuerimne fig-
 » na cum hostibus conferre? Quo tu imperio
 » meo spreto, incertis auspiciis, turbatis re-
 » gionibus, adversus morem militarem disci-
 » plinamque majorum & numen Deorum,
 » ausus es cum hoste confligere. Ad hæc,
 » quæ interrogatus es, responde. Extra ea,
 » cave, vocem mittas. Accede, licitor.» Ad-
 » versus quæ singula (c) quum respondere
 » haud facile esset, & nunc quereretur, eum-
 » dem accusatorem capitis sui ac iudicem esse;
 » modo, vitam sibi eripi citius, quam gloriam
 » rerum gestarum, posse, vociferaretur; pur-
 » garetque se invicem, atque ultro accusaret:
 » tunc Papirius, redintegrata ira, spoliari ma-
 » gistrum equitum, ac virgas & secures expe-
 » diri iussit. Fabius, fidem militum inplorans,
 » lacerantibus vestem licitoribus, ad triarios,
 » tumultum jam in concione miscentes, sese
 » recepit. Inde clamor in totam concionem est
 » perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebant.

*Milites
 Fabii de-
 fensionem
 adripiunt.*

(c) add. Q. Fabio Gron. Crev.

tur. Qui proximi forte tribunal steterant, *U. c. 430.*
 quia subiecti oculis imperatoris noscitari *a. C. 322.*
 poterant, orabant, ut parceret magistro equi-
 tum, neu cum eo exercitum damnaret. Ex-
 trema concio & circa Fabium globus incre-
 pabant inclementem dictatorem: nec procul
 feditione aberant. Ne tribunal quidem satis
 quietum erat. Legati circumstantes sellam
 orabant, ut rem in posterum diem differret,
 & iræ suæ spatium, & consilio tempus da-
 ret: « Satis castigatam adolescentiam Fabii
 » esse: satis deformatam victoriam: ne ad
 » extremum finem supplicii tenderet: neu
 » unico juveni, neu patri ejus, clarissimo
 » viro, neu Fabiæ genti eam injungeret igno-
 » miniam. » Quum parum precibus, parum
 caussa proficerent, « intueri sævientem con-
 » cionem » jubebant. « Ita iritatis militum
 » animis subdere ignem ac materiam feditioni,
 » non esse ætatis, non prudentiæ ejus. Ne-
 » minem id Q. Fabio, pœnam deprecanti
 » suam, vitio versurum, sed dictatori, si ob-
 » cœcatus ira infestam multitudinem in se
 » pravo certamine movisset. Postremo, ne id
 » se gratiæ dare Q. Fabii crederet, se jus-
 » jurandum dare paratos esse; non videri e

U. c. 430. » republica, in Q. Fabium eo tempore anim-
a. C. 1322. » adverti.»

XXXIII. His vocibus quum in se magis incitarent dictatorem, quam in magistrum equitum placarent, jussi de tribunali descendere legati: &, silentio nequidquam per præconem tentato, quum, præ strepitu ac tumultu, nec ipsius dictatoris, nec adparitorum ejus vox audiretur; nox, velut in prælio, certamini finem fecit. Magister equitum, jussus postero die adesse, quum omnes adfirmarent, infestius Papirium exarsurum, agitatam contentione ipsa exacerbatumque, clam ex castris Romam profugit: &, patre auctore M. Fabio, qui ter jam consul dictatorque fuerat, vocato extemplo senatu, quum maxime conquereretur apud Patres vim atque injuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam licitorum submoventium auditur: & ipse infensus aderat, postquam comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. Iterata deinde contentio (d): & prendi Fabium Papirius (e) jussit. Ubi quum, deprecantibus primoribus Patrum atque universo

*Fabius
Romam
fugit.*

*Sequitur
dictator.*

(d) *add. est Gron. Crev.*

(e) *Papirius Fabium Gron. Crev.*

senatu, perstaret in incepto inmitis animus; *U. c. 430.*
 tum pater M. Fabius, « Quandoquidem [in- *a. C. 322.*
 » quit] apud te nec auctoritas senatus, nec *Fabii pa-*
 » ætas mea, cui orbitatem paras, nec virtus *ter Tr. Pl.*
 » nobilitasque magistri equitum, a te ipso *adpellat.*
 » nominati, valet, nec preces, quæ sæpe
 » hostem mitigavere, quæ Deorum iras pla-
 » cant; tribunos plebis adpello, & provo-
 » ad populum. Eumque tibi, fugienti exerci-
 » tus tui, fugienti senatus iudicium, iudicem
 » fero, qui certe unus plus, quam tua dicta-
 » tura, potest polletque. Videro, cessurusne
 » provocationi sis, cui Rex Romanus Tullus
 » Hostilius cessit. » Ex curia in concionem
 itur. Quo cum paucis dictator, cum omni
 agmine principum magister equitum quum
 descendisset; deduci eum de rostris Papirius
 in partem inferiorem iussit. Securus pater,
 « Bene agis [inquit] quum eo nos deduci
 » iussisti, unde & privati vocem mittere
 » possemus. » Ibi (f) primo non tam perpe-
 tuæ orationes, quam altercatio, exaudiebantur.
 Vicit deinde strepitum vox & indignatio
 Fabii senis, increpantis superbiam crudelitate-
 mque Papirii: « Se quoque dictatorem

(f) *In Gron. Crev.*

U. c. 430. » Romæ fuisse, nec a se quemquam, ne ple-
a. C. 322. » bis quidem hominem, non centurionem,
Fabii senis » non militem, violatum; Papirium, tam-
oratio. » quam ex hostium ducibus, sic ex Romano
 » imperatore victoriam & triumphum petere.
 » Quantum interesset inter moderationem
 » antiquorum, & novam superbiam crudeli-
 » tatemque. Dictatorem Quinctium Cincin-
 » natum in L. Minucium consulem, ex obfi-
 » dione a se ereptum, non ultra sævisse,
 » quam ut legatum eum ad exercitum pro
 » consule relinqueret. M. Furium Camillum
 » in L. Furio, qui, contempta sua senectute
 » & auctoritate, sædissimo cum eventu pug-
 » nasset, non solum in præsentia moderatum
 » iræ esse, ne quid de collega fecus populo
 » aut senatui scriberet, sed, quum revertif-
 » set, potissimum ex tribunis consularibus
 » habuisse, quem ex collegis, optione ab se-
 » natu data, socium sibi imperii delegerit.
 » Nam populi quidem, penes quem potestas
 » omnium rerum esset, ne iram quidem um-
 » quam atrociorē fuisse in eos, qui temere-
 » ritate atque incitia exercitus amisissent,
 » quam ut pecunia eos multaret. Capite an-
 » quisitum ob rem bello male gestam de im-

» peratore nullo ad eam diem esse. Nunc du-
 » cibus populi Romani, quæ ne victis quidem
 » bello fas fuerit, virgas & secures victori-
 » bus, & iustissimos meritis triumphos, in-
 » tentari. Quid enim tandem passurum fuisse
 » filium suum, si exercitum amisisset? si fu-
 » sus, fugatus, castris exutus fuisset? Quo
 » ultra iram violentiamque ejus excessuram
 » fuisse, quam ut verberaret necaretque?
 » Quam conveniens esse, propter Q. Fabium
 » civitatem in lætitia, victoria, supplicationi-
 » bus, ac gratulationibus esse: eum, propter
 » quem Deum delubra pateant, aræ sacrificiis
 » fument, honore, donis cumulentur, nudatum
 » virgis lacerari in conspectu populi Romani,
 » intuentem Capitolium atque arcem, Deosque
 » ab se duobus præliis haud frustra advoca-
 » tos? Quo id animo exercitum, qui ejus
 » ductu auspiciisque vicisset, laturum? quem
 » luctum in castris Romanis, quam lætiti-
 » am inter hostes fore? » Hæc, simul jurgans,
 » querens, Deum hominumque fidem obtestans,
 » & complexus filium, plurimis cum lacrimis
 » agebat.

XXXIV. STABAT cum eo senatus majestas,
 favor populi, tribuniciū auxilium, memo-

U. c. 430;
 a. C. 322.

U. c. 430. ria absentis exercitus. Ex parte altera « im-
 a. C. 322. » perium invictum populi Romani, & disci-
 » plina rei militaris, & dictatoris edictum
 » pro numine semper observatum, & Manlia-
 » na imperia, & posthabita filii caritas pu-
 » blicæ utilitati, » jactabantur. « Hoc etiam
 » L. Brutum, conditorem Romanæ libertatis,
 » antea in duobus liberis fecisse. Nunc patres
 » comes, & senes faciles de alieno imperio
 » spreto, tamquam rei parvæ, disciplinæ mi-
 » litaris everfæ juventuti gratiam facere. Se
 » tamen perfaturum in incepto: nec ei, qui
 » adversus dictum suum, turbatis religionibus
 » ac dubiis auspiciis, pugnasset, quidquam ex
 » justa pœna remissurum. Majestas imperii
 » perpetua ne esset, non esse in sua potestate.
 » L. Papirium nihil de ejus jure deminuturum.
 » Optare, ne potestas tribunicia, inviolata
 » ipsa, violet intercessione sua Romanum
 » imperium, neu populus (g) in se potiffi-
 » mum dictatorem & jus dictaturæ extin-
 » guat. Quod si fecisset, non L. Papirium,
 » sed tribunos, sed pravum populi judicium,
 » nequidquam posteros accusaturos: quum,
 » polluta semel militari disciplina, non miles

(g) add. *Romanus Gron. Crev.*

LIBER VIII CAP. XXXIV 175

» centurionis, non centurio tribuni, non tri-
 » bunus legati, non legatus consulis, non
 » magister equitum dictatoris pareat imperio;
 » nemo hominum, nemo Deorum verecun-
 » diam habeat; non edicta imperatorum, non
 » auspicia observentur; sine comteatu vagi
 » milites in pacato, in hostico errent; inne-
 » mores sacramenti, licentia sola se, ubi
 » velint, exauctorent; infrequentia deseran-
 » tur signa; neque conveniatur ad edictum,
 » nec discernatur, interdium nocte, æquo ini-
 » quo loco, jussu injussu imperatoris pugnent;
 » & non signa, non ordines fervent; latro-
 » cinii modo cæca & fortuita, pro sollempni
 » & sacrata militia sit. Horum criminum vos
 » reos in omnia secula obferte, tribuni plebi:
 » vestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabii
 (h) objcite.

*U. c. 430.
 a. C. 322.*

XXXV. STUPENTES tribunos & suam jam
 vicem magis anxios, quam ejus, cui auxi-
 lium ab se petebatur, liberavit onere con-
 sensus populi Romani, ad preces & obtesta-
 tionem versus, ut sibi pœnam magistri equi-
 tum dictator remitteret. Tribuni quoque,
 inclinatham rem in preces subsecuti, orare

*P. R. exo-
 rat dicta-
 torem.*

(h) Q. Fabio Gron. Crev.

U. c. 430.
a. C. 322.

dictatorem insistant, ut veniam errori humano, veniam adolescentiæ Q. Fabii daret: fatis eum poenarum dedisse. Jam ipse adolescens, jam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator, silentio facto, « Bene habet [inquit] Quirites. Vicit disciplina militaris, vicit imperii majestas, quæ » in discrimine fuerunt, an ulla post hanc » diem essent. Non noxæ eximitur Q. Fabius, » qui contra edictum imperatoris pugnavit; » sed, noxæ damnatus, donatur populo Romano, donatur tribunicia potestati, precarium non justum auxilium ferenti. Vive, » Q. Fabi, felicior hoc consensu civitatis ad » tuendum te, quam, qua paulo ante exultabas, victoria. Vive, id facinus ausus, » cujus tibi ne parens quidem, si eodem loco » fuisset, quo fuit L. Papius, veniam dedisset. Mecum, ut voles, reverteris in gratiam: populo Romano, cui vitam debes, » nihil majus præstiteris, quam si hic tibi » dies fatis documenti dederit, ut bello ac » pace pati legitima imperia possis. » Quum se nihil morari magistrum equitum pronuntiasset, degressum eum templo lætus senatus, lætior

lætior populus, circumfusi, ac gratulantes hinc magistro equitum, hinc dictatori, prosecuti sunt: firmatumque imperium militare haud minus periculo Q. Fabii, quam supplicio miserabili adolescentis Manlii, videbatur. Forte ita eo anno evenit, ut, quotiescumque dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio moverentur. Ceterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat, ne quam vim hostium magis, quam truce[m] dictatoris iram, timeret. Itaque, frumentatores quum, circumventi ex insidiis, cæsi loco iniquo essent, creditum vulgo est, subveniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. Ea quoque ira alienavit a dictatore militum animos, jam ante infensos, quod inplacabilis Q. Fabio fuisset; &, quod suis precibus negasset, ejus populo Romano veniam dedisset.

XXXVI. POSTQUAM dictator, præposito in urbe L. Papirio Craſſo magistro equitum, Q. Fabio verito quidquam pro magistratu agere, in castra rediit; neque civibus satis lætus adventus ejus fuit, nec hostibus quidquam adtulit terroris. Namque postero die, seu ignari venisse dictatorem, seu, adesset an

*V. c. 430.
a. C. 322.*

abesset, parvi facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Ceterum tantum momenti in uno viro L. Papirio fuit, ut, si ducis consilia favor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse, pro haud dubio habitum sit: ita instruxit aciem loco ac subsidiis, ita omni arte bellica firmavit. Cessatum a milite, ac de industria, ut obtrectaretur laudibus ducis, inpedita victoria est. Plures Samnitium cecidere: plures Romani vulnerati sunt. Sensit peritus dux, quæ res victoriæ obstaret: temperandum ingenium suum esse, & severitatem miscendam comitati.

*Legiones
Romanæ
de industria
male
pugnant.*

*Dictator
comior
factus.*

Itaque, adhibitis legatis, ipse circum faucios milites inferens in tentoria caput, singulos, ut sese haberent, rogitans, curam eorum nominatim legatis, tribunisque, & præfectis demandabat: rem per se popularem ita dexter egit, ut, medendis corporibus, animi multo prius militum imperatori reconciliarentur; nec quidquam ad salubritatem efficacius fuerit, quam quod grato animo ea cura accepta est. Resecto exercitu, cum hoste congressus haud dubia spe sua militumque, ita fudit fugavitque Samnites, ut ille ultimus eis dies conferendi

*Samnites
vincit.*

LIBER VIII CAP. XXXVII 179

signa cum dictatore fuerit. Incessit deinde, qua duxit prædæ spes, victor exercitus; perlustravitque hostium agros, nulla arma, nullam vim, nec apertam, nec insidiis, expertus. Addebat alacritatem, quod dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quam privatum compendium, in hostem acuebat. His cladibus subacti Samnites pacem a (i) dictatore petiere: cum quo pacti, ut singula vestimenta militibus, & annuum stipendium darent; quum ire ad senatum iussi essent, secuturos se dictatorem responderunt, unius ejus fidei virtutisque causam suam commendantes. Ita deductus ex Samnitibus exercitus.

XXXVII. DICTATOR triumphans urbem est ingressus: & quum se dictatura abdicare vellet, jussu Patrum, priusquam abdicaret, consules creavit C. Sulpicium Longum iterum, Q. Æmilium Cerretanum. Samnites, infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab urbe retulerunt. Nec earum ipsarum sancta fides fuit: adeo, postquam Papirium abisse magistrum nunciatum est, adrecti ad bellandum animi sunt. C. Sul-

U. c. 430.
a. C. 322.

U. c. 431.
a. C. 321.

C. Sulpicium II. Q.
Æmilio
Coss.

(i) ab Gron Crev.

U. c. 431.
a. C. 321.

picio, Q. Æmilio (Aulium quidam annales habent) consulibus (k), ad defectionem Samnitium Apulum novum bellum accessit. Utroque exercitus missi. Sulpicio Samnites, Apuli Æmilio sorte evenerunt. Sunt, qui non ipsis Apulis bellum inlatum, sed socios ejus gentis populos ab Samnitium vi atque injuriis defensos scribant. Ceterum fortuna Samnitium, vix a se ipsis eo tempore propulsantium bellum, propius ut sit vero, facit, non Apulis ab Samnitibus arma inlata, sed cum utraque simul gente bellum Romanis fuisse. Nec tamen res ulla memorabilis acta: ager Apulus Samniumque evastatum: hostes nec hic, nec illic inventi. Romæ nocturnus terror ita ex somno trepidam repente civitatem excivit, ut Capitolium atque arx, mœniaque & portæ, plena armatorum fuerint: & quum concursatum conclamatumque ad arma omnibus locis effet, prima luce nec auctor, nec causa terroris comparuit. Eodem anno de Tusculanis Flavia rogatione populi fuit iudicium. M. Flavius tribunus plebis tulit ad populum, ut in Tusculanos animad-

*Judicium
de Tuscu-
lanis.*

(k) consulibus, Aulium quidam annales habent, ad &c. Crev.

LIBER VIII CAP. XXXVIII 181

verteretur; quorum eorum ope ac consilio Veliterni Privernatesque populo Romano bellum fecissent. Populus Tusculanus cum conjugibus ac liberis Romam venit. Ea multitudo, veste mutata, & specie reorum, tribus circuit, genibus se omnium advolvens. Plus itaque misericordia ad pœnæ veniam impetrandam, quam caussa ad crimen purgandum valuit. Tribus omnes, præter Polliam, antiquarunt legem. Polliæ sententia fuit, puberes verberatos necari, conjuges liberosque sub corona lege belli venire: memoriamque ejus iræ Tusculanis in pœnæ tam atrocis auctores mansisse ad (1) patrum ætatem constat, nec quemquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre solitum.

XXXVIII. INSEQUENTI anno, Q. Fabio, L. Fulvio consulibus, A. Cornelius Arvina dictator & M. Fabius Ambustus magister equitum, metu gravioris in Samnio belli (conducta enim pretio a finitimis juvenus dicebatur) intentiore delectu habito, egregium exercitum adversus Samnites duxerunt. Castra in hostico incuriose ita posita, tamquam procul abesset hostis: quum subite

U. c. 431.
a. C. 321.

U. c. 432.
a. C. 320.
Q. Fabio,
L. Furio
Coss.

A. Cornelius
dictator.

(1) in Crev.

*U. c. 432.
a. C. 320.*

*Nocte
castra
relinquit.*

advenere Samnitium legiones tanta ferocia, ut vallum usque ad stationem Romanam inferrent. Nox jam adpetebat : id prohibuit munimenta adoriri : nec dissimulabant, orta luce postero die facturos. Dictator, ubi propiorem spe dimicationem vidit, ne militum virtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum hostium frustrarentur, silentio legiones educit : nec tamen fallere propter propinquitatem castrorum potuit. Eques extemplo infecutus ita institit agmini, ut, donec lucefceret, proelio abstineret. Ne pedestres quidem copiarum ante lucem castris egressæ. Eques, luce demum ausus incurfare in hostem, carpendo novissimos, premendoque iniquis ad transitum locis, agmen detinuit. Interim pedes equitem adsecutus ; & totis jam copiis Samnis urgebat. Tum dictator, postquam sine magno incommodo progredi non poterat, eum ipsum, in quo constiterat, locum castris dimetari iussit. Id vero, circumfuso undique equitatu, ut vallum peteretur, opusque inciperet, fieri non poterat. Itaque, ubi neque eundi, neque manendi copiam esse videt, instruit aciem, impedimentis ex agmine remotis. Instruunt contra & hostes, & ani-

*Prælium
atrox com-
mittitur.*

mis & viribus parēs. Auxerat id maxime animos, quod, ignari loco iniquo, non hosti, cessum, velut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquamdiu æquavit pugnam, jam pridem desueto Sannite clamorem Romani exercitus pati. At, hercule, illo die ab hora diei tertia ad octavam ita anceps dicitur certamen stetisse, ut neque clamor, ut primo semel concursu est sublatus, iteratus sit; neque signa promota loco, retrove recepta; neque recursum ab ulla sit parte. In suo quisque gradu obnixi, urgentes scutis, sine respiratione ac respectu pugnant. Fremitus æqualis, tenorque idem pugnae in defatigationem ultimam aut noctem spectabat. Jam viris vires, jam ferro sua vis, jam consilia ducibus deerant: quum subito Sannitium equites, quum, turma una longius provecta, accepissent, impedimenta Romanorum procul ab armatis sine praesidio, sine munimento stare, aviditate praedae impetum faciunt. Quod ubi dictatori trepidus nuncius adtulit; « Sine modo [inquit] sese » praeda praepediant. » Alii deinde super alios, diripi passim ferrique fortunas militum, voceiferabantur. Tum magistro equitum adcito,

U. c. 432.

a. C. 320.

U. c. 432. « Vides tu [inquit] M. Fabi, ab hostium
a. C. 320. » equite omiffam pugnam ? hærent inpediti
 » inpedimentis nostris. Adgredere, quod in-
 » ter prædandum omni multitudini evenit,
 » dissipatos : raros equis infidentes, raros,
 » quibus ferrum in manu fit, invenies :
 » equosque dum præda onerant, cæde iner-
 » mes, cruentamque illis prædam redde. Mihi
 » legiones peditumque pugna curæ erunt :
 » penes te equeſtre fit decus. »

*Vincuntur
 Samnites.*

XXXIX. *EQUITUM* acies, qualis quæ esse
 instructiffima potest, investa in dissipatos
 inpeditosque hostes, cæde omnia replet. In-
 ter sarcinas omiffas repente, objacentes pe-
 dibus fugientium consternatorumque equo-
 rum, neque pugnae, neque fugæ satis poten-
 tes, cæduntur. Tum, deleto prope equitatu
 hostium, M. Fabius, circumductis paullulum
 alis, ab tergo pedestrem aciem adoritur. Cla-
 mor inde novus accidens & Samnitium terruit
 animos ; & dictator, ubi respectantes hostium
 antesignanos, turbataque signa, & fluctuantem
 aciem vidit, tum adpellare, tum adhortari
 milites, tribunos principesque ordinum no-
 minatim ad iterandam secum pugnam vocare.
 Novato clamore, signa inferuntur ; &, quid-

LIBER VIII CAP. XXXIX 185

quid progrediebantur, magis magisque turbatos hostes cernebant. Eques ipse jam primis erat in conspectu : & Cornelius, respiciens ad manipulos militum, quod manu, quod voce poterat, monstrabat, vexilla se suorum parmasque cernere equitum. Quod ubi auditum simulque visum est, adeo repente laboris, per diem pene totum tolerati, vulnerumque obliti sunt, ut haud secus, quam si tum integri e castris signum pugnae accepissent, concitaverint se in hostem. Nec ultra Samnis tolerare terrorem equitum, peditumque vim potuit : partim in medio caesi, partim in fugam dissipati sunt. Pedes restantes ac circumventos cecidit : ab equite fugientium strages est facta ; inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum proelium Samnitium res ita infregit, ut omnibus conciliis fremerent, « minime id quidem mirum esse, si in pro » bello, & contra foedus suscepto, infestioribus merito Diis quam hominibus, nihil » prospere agerent. Expiandum id bellum » magna mercede, luendumque esse. Id re » ferre tantum, utrum supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio praebent sanguine. » Audebantque jam quidam nominare

U. c. 432.
a. C. 320.

*Pacem
orant
frustra.*

V. c. 432.
a. C. 320.

auctores armorum. Unum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papii exaudiebatur. Vir nobilis potensque erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor. De eo coacti referre prætore deceretum fecerunt. « Ut » Brutulus Papius Romanis dederetur, & cum » eo præda omnis Romana, captivique ut » Romam mitterentur; quæque res per feciales ex fœdere repetitæ essent, secundum » jus fasque restituerentur. » Feciales Romam, ut censuerunt, missi, & corpus Brutuli examine: ipse morte voluntaria ignominia se ac supplicio subtraxit. Placuit cum corpore bona quoque ejus dedi. Nihil tamen earum rerum, præter captivos, ac si qua cognita ex præda sunt, acceptum est: ceterarum rerum inrita fuit deditio. Dictator ex senatusconsulto triumphavit. Hoc bellum a consulibus bellatum, quidam auctores sunt, eosque de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas prædas egisse.

XL. NEC discrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. Id ambigitur, belline gerendi causa creatus sit; an ut esset, qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor gravi

morbo forte implicitus erat, signum mittendis quadrigis daret; functusque eo haud sane memorandi imperii ministerio, se dictatura abdicaret : nec facile est, aut rem rei, aut auctorem auctori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsisque imaginum titulis, dum familia ad se quæque famam rerum gestarum honorumque fallente mendacio trahunt. Inde certe & singulorum gesta, & publica monumenta rerum confusa. Nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor exstat, quo fatis certo auctore stetur.

V. c. 432.

a. C. 320.